

SERES ATTILA

HORTHY MIKLÓS SZOVJETUNIÓ-RECEPCIÓJÁNAK SZÍNEVÁLTOZÁSAI 1924 ÉS 1934 KÖZÖTT

Bevezető

Tanulmányomat két megállapítással szeretném kezdeni. Az első: Horthy Miklós kormányzó erős ellenszenvet táplált a kommunizmussal szemben, súlyos averziói voltak azokkal a társadalom- és gazdaságpolitikai nézetekkel szemben, amelyek ennek az eszmei irányzatnak és politikai ideológiának tartalmat adtak, illetőleg a hatalomgyakorlási módszerrel szemben, amely ezt kormányzati szinten volt hivatva megvalósítani. A Magyarországi Tanácsköztársaság és annak megdöntése egy örökérvényű élettapasztalatot jelentett számára, annak megakadályozása, hogy az illegális kommunista szerveződés széles társadalmi alapokra tegyen szert, illetve tömegmozgalommá terebélyesedjen Magyarországon, politikai meggyőződésének egyik fundamentumává vált. Ez szinte közhelyszerű ténynek számít, ami ismerve a nemzeti ellenforradalmi rendszer hatalomra jutásának és Horthy ebben játszott szerepének a történetét, nem szorul különösebb magyarázatra.¹

A másik állításom, hogy történelemszempontból érdemes differenciáltan kezelni a két világháború közötti időszak Szovjetuniójának két „én”-jét: a Szovjetuniót mint a korabeli nemzetközi konszern egyik állami és hatalmi – 1939–1940 után birodalmi – tényezőjét és aktorát, illetve a Szovjetuniót mint a bolsevizmus „mintaállamát” és a kommunista világmozgalom internacionalista intézményi képződményeinek (Komintern, Nemzetközi Vörös Segély stb.) szervezeti-igazgatási központját. Persze alapvetően ez sem egy avantgárd gondolat. Annak, hogy 1917-től 1941-ig a Szovjetunió nemzet-

¹ A téma gazdag szekunder forrásbázisára tekintettel, már csak egy válogatott hivatkozási lista is túlterhelné a jegyzetapparátust, ezért kizárólag egy közelmúltban megjelent reprezentatív historiográfiai összefoglalóra szeretnék szorítkozni. GALI 2022. 277–317. A Horthy életét és politikai pályafutását feldolgozó irodalom bőséges, ám annak korszerű, jegyzetelt, eddig feltáratlan és feldolgozatlan levéltári forrásokon alapuló és a szakmai értékét tekintve is konszenzusra számot tartó, nagyívű szakirodalmi feldolgozása még várat magára. A három meghatározó történelmi narratíva: SAKMYSTER 2001.; TURBUCZ 2014.; HOREL 2017. Mindhárom szerző kitér Horthy bolsevizmussal szembeni ellenszenvére. Sakmyster ezt egyenesen a kormányzó gondolkodásmódjának egyik neurálgikus pontjaként jellemzi. SAKMYSTER 2001. 65–82. Továbbá: TURBUCZ 2014. 66–67., 93–94., 116–117.; HOREL 2017. 86–96.

közi ambícióiban hogyan kombinálódik két tényező, a „forradalmi diplomácia” és a klasszikus diplomácia, tengernyi orosz nyelvű feldolgozása van, már csak az egyes szakirodalmi tételek felsorolása is túlfeszítené jelen tanulmány kereteit. Hogy mennyire nem újkeletű ez a gondolat, annak demonstrálására elég csak a példa kedvéért Leonyid Nyezsinszkij orosz diplomáciatörténész két vastkos, a teljes korszakot átfogó monográfiájára utalnom. Az orosz történész ezekben megadta a szovjet külpolitika forradalmi „erjesztéshez” viszonyított periodizációját, s plasztikusan kimutatta, hogy a németországi szélsőbaloldali forradalmi szervezkedés utóvédharcainak 1923. október 21–25-i kudarca, s még inkább az 1924–1925. évi úgynevezett „első elismerési hullám”² után a „forradalmi külpolitika” szerepe fokozatosan háttérbe szorult. Az Össz-szövetségi Kommunista (Bolszevik) Párt 1925. december 18–31. között tartott XIV. kongresszusán pedig a párt és az állam hivatalos doktrínájává tették a „szocializmus egy országban való felépítésének” teóriáját, ami ideológiai fronton ideiglenes jelleggel – a kedvező nemzetközi viszonyok megéréséig – felváltotta „Európa forradalmasításának” koncepcióját.³ Noha ez utóbbiról még ezek után sem mondott le véglegesen a szovjet párt- és államvezetés, Hitler 1933. évi hatalomra jutása, s főként az 1933–1934. évi „második elismerési hullám”⁴ után ez teljesen alárendelődött a Szovjetunió biztonságpolitikai törekvéseinek, a Makszim Litvinov külügyi népbiztos nevével fémjelzett „kollektív biztonság” kurzusának, majd 1939-ben, a Molotov–Ribbentrop-paktummal és a szovjet külpolitika látványos fordulatával a szovjet geostratégiai államérdekeket érvényesítő birodalmi politika egyik taktikai kiszolgálójává degradálták.⁵

² Az orosz történetírás mind a mai napig ekként aposztrofálja azt a diplomáciatörténeti folyamatot, amelyhez a Szovjetunió nemzetközi elszigeteltségből való kitörését köti. Ennek keretében több tőkés állam is felvette vele a diplomáciai viszonyt. Csak a legfontosabbakat említve: 1924. február 2-án Nagy-Britannia, február 8-án Olaszország, február 25-én Ausztria, október 30-án Franciaország. Erre a nemzetközi hullámra a „koronát” Japán tette fel azzal, hogy 1925. január 20-án de jure elismerte a szovjet hatalmat.

³ A „szocializmus egy országban való felépítése” tézisének elfogadása a sztálini pártelit és a „baloldali pártellenzék” közötti erőviszonyok előbbi javára történő eltolódásának, egyes történészek szerint utóbbi vereségének volt az egyértelmű tanújele. Az úgynevezett „baloldali ellenzék” ugyanis tagadta, hogy ez az elképzelés megvalósítható lenne. KRASZOVICKAJA 2013. 202.

⁴ 1933–1934-ben a Szovjetunió nemzetközi pozícióit illetően ismét egy láncreakciószerű folyamat indult meg. Ekkor egymást követve és részben egy-egy előző állam elismerésének hatására több ország vette fel a diplomáciai érintkezést a Szovjetunióval: 1933. július 28-án Spanyolország, november 16-án az Amerikai Egyesült Államok, 1934. február 4–6-án Magyarország, július 9-én Csehszlovákia és Románia, végül július 11-én Bulgária. A szovjet diplomácia ennek a „hullámnak” az ünnepélyes záróakkordjaként tekintett arra, hogy a Szovjetuniót szeptember 18-án felvették a Népszövetségbe.

⁵ NYEJSZINSZKIJ 2004.; NYEJSZINSZKIJ 2008. Nemcsak szemantikai kérdés, hanem tartalmi és lényegi is, hogy Nyezsinszkij eme monográfiáiban nem szovjet külpolitikáról, hanem szovjet „nemzetközi po-

A tanulmány fő feladata annak bemutatása, hogy a bolsevizmussal szembeni averziói ellenére hogyan jutott el odáig Horthy, hogy 1934-ben elfogadta a Szovjetunió elismerése melletti argumentációt, s a megbízóleveleik átadásakor kezét fogott a Magyarországra akkreditált szovjet diplomatákkal. El tudta-e választani a Szovjetuniót mint „a bolsevizmus fő fészékét”, a Szovjetuniótól mint az európai politikai vérkeringésbe visszatérő, a nagyhatalmi státuszának regenerálására törekvő nemzetközi tényezőtől? Milyen szerepet játszott ő maga a magyar–szovjet viszony alakulásában 1924 és 1934 között? A geopolitika kontextusában milyen döntéseket hozott, amelyek befolyásolták ennek a viszonynak az alakulását? Milyen átalakuláson/átalakulásokon ment keresztül az álláspontja a magyar–szovjet államközi kapcsolatok két fordulópontja, azaz 1924 és 1934 között? Horthy államvezetői és politikusi képességeit mérlegre helyezve talán eleve lekicsinylően hangzik, ám a fenti két tényező kontextusában mégis fel kell tenni azt a kérdést is, hogy a „fehér magyar” és a „vörös orosz” rendszer antagonizmusa ellenére voltak-e egyáltalán a kormányzónak pragmatikus megnyilvánulásai a Szovjetunióval szemben.

A téma forrása: Jungerth-Arnóthy Mihály naplója

A kérdések megválaszolására Jungerth-Arnóthy Mihály kéziratos naplófeljegyzéseit fogom sorvezetőnek használni. Ő a két világháború közötti Magyarország azon diplomatái közé tartozik, akiknek a nevét nemcsak a korszakkal foglalkozó történelmi műhelyekben, hanem a szélesebb társadalmi körökben is ismerik. Ez önmagában véve nem csak arra vezethető vissza, hogy a korszakban mind a minisztérium központi apparátusában, mind a külképviseleti hálózaton belül több kulcsfontosságú pozícióban és poszton szolgált,⁶ hanem arra is, hogy a személyes feljegyzéseit tartalmazó kis noteszei – egy „történelmi véletlennek” köszönhetően – az utókorra maradtak, s ezekből egy terjedelmes résszel már 1989-ben megismerkedhetett a hazai

litikáról” beszél, ami egy jóval összetettebb fogalom. Az egyébként hungarológus Nyezsinszkij nevét azért is emelem ki e helyütt, mert ő már az oroszországi rendszerváltás hajnalán megjelent úttörő jellegű, de máig érvényes tanulmányaiban rámutatott a szovjet külpolitika eme kétlényegűségére. NYEJSZINSZKIJ 1992.; NYEJSZINSZKIJ 1993.

⁶ Jungerth Mihály 1883. március 13-án született Bácsordason. 1920–1923-ban osztálytanácsos a Külügyminisztérium központi apparátusában, a Hadifogoly Osztály vezetője. 1923–1928-ban tallinni (revali) követ, Lettországba, Litvániába és Finnországba is akkreditálva, 1928–1933-ban helsinki, 1933–1934-ben ankarai, 1934–1939-ben moszkvai, majd 1939–1944-ben szófiai követ. 1933-ban névmagyarosítási szándékkal felvette az Arnóthy vezetéknevet. A Sztójay- és Lakatos-kormányokban 1944. április 6-tól október 15-ig a külügyminiszter állandó helyetteseként a tárcán belüli hierarchia második fokán helyezkedett el. 1957. szeptember 10-én hunyt el Budapesten.

tudományos közvélemény. A sokat sejtető *Moszkvai napló* címen megjelent kötetben az 1934. január 12-től 1939. augusztus 10-ig tartó időszakban keletkezett bejegyzéseket adták közre, vagyis a magyar–szovjet diplomáciai kapcsolatok felvételére irányuló tárgyalások ankarai kezdetétől a két ország közötti diplomáciai kapcsolatok megszakadásáig tartó időszakot, azt az emlékanyagot, ami Jungerth moszkvai missziójára fókuszált. Kétségkívül ez a napló legnagyobb érdeklődésre számot tartó, s talán legélményszerűbb fejezete, hiszen Jungerth közeli bepillantást enged a szovjet valóság sokak számára elzárt világába, illetve a magyar külképviselőt belső kullisszatitkaiba.⁷ Mindazonáltal az egyébként nehezen olvasható kézírásos naplófolyam korábbi, még feldolgozatlan és publikálatlan, ezért eddig kiaknázatlan részei is tartogatnak a történész számára meglepetéseket.

A napló ugyanis számos ponton olyan kulcsfontosságú beszélgetéseket örökít meg részint a Dísz tér vezető diplomatáival, részint magával a kormányzóval, amelyek konkrét döntési helyzetekről nyújtanak első kézből származó információt, ugyanakkor nem maradt róluk az utókorra az államigazgatási ügyvitelben belső használatra szánt tájékoztató vagy emlékeztető (úgynevezett pro memoria feljegyzés). Ráadásul ennek a „bennfentességnek” az értékét a tanulmány témája szempontjából növeli az a tényező, hogy az ellenforradalmi hatalom Külügyminisztériumában már a kezdetek-kezdetétől „orosz szakértőként” számontartott Jungerth beszélgetőpartnerei a neki tulajdonított „szakterület” miatt jellemző módon a magyar–szovjet kapcsolatokra vonatkozó háttérinformációk megosztását helyezték előtérbe.

A magyar–szovjet diplomáciai kapcsolatfelvétel kudarcának okai 1924-ben

A hazai történeti diskurzusban köztudott ténynek számít, hogy 1924. szeptember 12-én Berlinben a magyar és a szovjet kormány képviselői három bilaterális okmányt is aláírtak abból a célból, hogy rendezzék a két ország diplomáciai és kereskedelmi kapcsolatait. Budapest és Moszkva közeledésének nemzetközi és belpolitikai hátterét, illetve a tárgyalások menetét magyar és orosz levéltári forrásokra támasz-

⁷ JUNGERTH-ARNÓTHY 1989. A napló forrásértékére már az 1960-as években felhívta a figyelmet Dolmányos István. DOLMÁNYOS 1966. A napló, illetve Jungerth gépiratos emlékiratai később is nélkülözhetetlen és kiapadhatatlan forrásai voltak a két világháború közötti magyar–szovjet kapcsolatok történetének feltárására irányuló kutatásoknak, illetve a Sztójay- és Lakatos-kormányok külpolitikájának bemutatását célzó történeti rekonstrukcióknak. SIPOS – SZÜCS 1988.; PEJKOVSKA 1992.; PRITZ 1999.; KOLONTÁRI 2009. (Vonatkozó részek.); SERES 2010. (Vonatkozó részek.); SIPOS 2015. Jungerth életrajza részletesen: SIPOS 1997.; KOLONTÁRI 2020.

kovda Kolontári Attila rekonstruálta a legteljesebb körűen kiváló monográfiájában. Az első okmány egy hat cikkelyből álló és szeptember 5-re antedatált egyezmény volt, amelyben kimondták a diplomáciai és kereskedelmi kapcsolatok felvételét. A második egy tizenkét cikkelyből álló szerződés volt, amelyben lefektették a diplomáciai és kereskedelmi kapcsolattartás szabályrendszerét. Végül egy ugyancsak szeptember 12-i dátumú bizalmas diplomáciai jegyzékben rögzítették a külképviseletek (követség, kereskedelmi kirendeltség) létszámának korlátozását. Megállapodtak abban is, hogy az első két egyezményt három hónapon belül, azaz december 5-ig kölcsönösen ratifikálják, ugyanakkor szovjet részről kikötötték, hogy először a magyar Nemzetgyűlésnek kell szentesítenie azokat, s ezt követően iktatja be őket a szovjet jogrendbe a Szovjetunió Központi Végrehajtó Bizottsága. Annak ellenére, hogy a tárgyalások folyamán kifejezetten a magyar diplomácia ragaszkodott az egyezmények parlamenti megerősítéséhez, a magyar kormány nem terjesztette a törvényhozás elé azokat, ezért ratifikációjuk elmaradt, s ezzel értelemszerűen a Magyar Királyság és a Szovjetunió nem vette fel a diplomáciai érintkezést és nem létesült kettejük között egyezményes államközi kereskedelmi viszonyrendszer.⁸

Ennek a diplomáciai fiaskónak az okát a hazai történeti irodalom egyértelműen a magyar bel- és külpolitikára vezeti vissza, s alapvetően három motívumot említ meg ezzel kapcsolatban: 1. mindenekelőtt a főhatalmat gyakorló és a törvények szentesítésére jogosult Horthy erőteljes ellenállását, 2. a magyar politikai közvélemény jelentős részének erélyes tiltakozását, s végül 3. az angol–szovjet viszony látványos megromlását 1924 őszén.⁹ Mivel ezek a körülmények ok-okozati összefüggésben állnak egymással, illetve a magyar–szovjet viszony rendezése mellett a végsőkéig kitarító Bethlen István miniszterelnök mozgásterét és döntési helyzeteit is egyaránt befolyásolták, részletesen is kitérek rájuk.

1. Ami az első okot illeti, szükséges leszögeznünk, hogy a sorsdöntő napokból, vagyis 1924 szeptemberéből és októberéből mindössze egyetlen magyar levéltári irat ismert, amely alapján kihámozható Horthy álláspontja a kérdésben: Wodianer Rudolf¹⁰ szeptember 17-én kelt feljegyzése az akkor visegrádi vadászaton tartózkodó kormányzó kabinetirodájának vezetőjével folytatott telefonbeszélgetéséről. Ez Hor-

⁸ KOLONTÁRI 2009. 56–83.

⁹ Itt a teljesség igénye nélkül csak négy összefoglaló kézikönyvre vagy könyvfejezetre hivatkozom. JUHÁSZ 1988. 96–99.; FÜLÖP – SIPOS 1998. 158–159.; GERGELY – PRITZ 1998. 66–67.; GULYÁS 2013. 14–15.

¹⁰ Wodianer Rudolf (1859–1932) diplomata, 1912-től rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter, 1919. december 18-tól 1920. július 1-jéig a belgrádi magyar képviselet vezetője. Noha 1922. július 13-i hatállyal saját kérésére nyugdíjazták, Bánffy Miklós továbbra is igényt tartott a szolgálataira. 1922–1926-ban meghatalmazott miniszterként számos kulcsfontosságú kereskedelmi tárgyalás magyar delegációjának a vezetőjévé nevezték ki.

thy pillanatnyi állásfoglalását rögzíti a kormány által a magyar–szovjet megegyezést a magyar közvélemény számára indokoló, tervezett sajtókommuniké kiadásával kapcsolatban. Ebben szó szerint a következők álltak: „A Kormányzó Úr Öföméltósága, miként azt már [az] előző nap jelezte, [a] közzétételhez kifejezetten hozzájárulni nem kíván, mert úgy érzi, hogy ez az előzetes hozzájárulás őt annak idején a ratifikáció kérdésében feshélyezhetné, holott Ő ma el sem tudja képzelni a megállapodások oly tartalmát, mely őt arra készítené, hogy azokhoz hozzájáruljon. Öföméltósága tehát – bár nem járul hozzá a közzétételhez – amennyiben a kormány diplomáciai szempontból okvetlenül szükségesnek tartja, hogy a Berlinben történtek kommuniké alakjában leszögeztessenek, a kommuniké közzététele ellen kifogást nem emel, magának azonban természetesen minden irányban szabad kezet tart fenn.”¹¹ Az egyezmények aláírása után Horthy ellenérzései a magyar–szovjet diplomáciai kapcsolatok felvételével szemben ez alapján nyilvánvalóan kitapinthatók, állásfoglalását mégsem lehetett automatikus vétóként értelmezni, sőt, mint azt látjuk, a kormányzó azt is kijelentette, hogy a kommuniké kiadását sem szeretné megakadályozni.

A magyar és a szovjet diplomácia között 1924 májusától több mint három hónapig tartó puhatolozások folytak arról, hogy hol és milyen formában vegyék fel egymással a hivatalos tárgyalások fonalát. Elképzelhetetlen, hogy ezekről a hosszadalmas háttéregyeztetésekről, a magyar és a szovjet kormány közötti összeköttetés létéről, majd a tárgyalások megkezdéséről és körülményeiről Horthy ne tudott volna, vagy netán a kormány ne tájékoztatta volna minderről, és a megállapodás után esetleg kész tények elé akarta volna állítani. Jogosan adódik tehát a kérdés: Horthy miért nem vétózta meg a magyar–szovjet tárgyalásokat még azok megkezdése előtt, a kezdetek-kezdetén, ha ellenezte a két állam közötti diplomáciai kapcsolatfelvételt? Ha ugyanis hagyta, hogy a kormány hosszas előkészületeket tegyen, majd beleegyezett abba, hogy tárgyaljon, és mindezt annak tudatában tette, hogy úgysis opponálni fogja a létrejövő megállapodást, akkor azzal nem csak a kormányt diszkreditálta volna, hanem a saját személyét is hiteltelenné tehetette. A válasz ezért kézenfekvőnek tűnik: Horthy a magyar–szovjet kapcsolatok normalizálását ab ovo mégsem ellenezte, hanem álláspontja időközben változott meg. Erre egyetlen bizonyítékul – az ekkor tallinni (revali) követként fungáló, ugyanakkor az 1924. augusztus–szeptemberi berlini tárgyalásokra szakértőként delegált – Jungerth egyik publikálatlan naplófeljegyzése szolgál. Ennek tanúsága szerint július 24-én Kánya Kálmán, a magyar részről megbízott főtárgyaló, elmondta az ekkor éppen Budapesten tartózkodó diplomatá-

¹¹ Wodianer Rudolf emlékeztetője a Bartha Richárddal, a kormányzói kabinetiroda vezetőjével folytatott telefonbeszélgetéséről. Budapest, 1924. szeptember 17. MNL OL K 64. 10. cs., 1924/24. t., 405/1924. res. al. sz., sz. nélkül, 206. p.

nak, miszerint „Bethlennel megegyezett, s együtt voltak Horthynál, ki szintén hozzájárult ahhoz, hogy Oroszországot elismerjük, s Moszkvában követséget állítsunk fel, ők pedig nálunk állítsanak fel követséget”.¹² Ugyaninnen derül ki, hogy Kánya augusztus 13-án járt Horthynál a magyar tárgyalási anyag egyeztetése végett.¹³ Horthynak a tárgyalások megkezdése előtti pártoló magatartása¹⁴ azt a képzetet kelthette a kormány tagjaiban, hogy a kormányzói kabinetiroda révén tolmácsolt szeptember 17-i állásfoglalás csak egy átmeneti megingás,¹⁵ ezért őt a szóbeli meggyőzés erejével nem lesz nehéz rábírnai az egyezmények akceptálására. A miniszterelnökről ráadásul tudható, hogy nem hátrált meg a kormányzó akarata előtt.¹⁶ A kormányfőnek és különösen a külügyi apparátusnak nyilván figyelembe kellett vennie, hogy a kormányt sokkal bonyolultabb és kényesebb nemzetközi helyzet elé állíthatja az egyezmények felrúgása néhány nappal a megkötésük után, mintsem Horthy meggyőzésének megkísérlése. Azt, hogy a külügyi apparátus eleinte nem is számított más forgatókönyvre, mint az egyezmények elfogadására, jól érzékelteti Jungerth korábbi – és kissé talán valóban túlzó – kijelentése a berlini szovjet követség tanácsosa előtt, miszerint a Dísz téren sokan apellálnak a moszkvai követi posztra, s „kiélezett küzdelem folyik a moszkvai misszió vezetői tiszttségének elfoglalásáért.”¹⁷

A kérdés csak az, hogy 1924 szeptember-októberében milyen tényezők befolyásolták Horthy felfogását. Nyilván számtalan érveléssel szembesülhetett pro és kontra, az érvek halmaza egymást erősíthette, vagy semlegesíthette. A kormányzót befolyásoló tényezőkkel kapcsolatban minden bizonnyal egy kulcsmozzanatot tükröző iratra bukkant rá Kolontári Attila moszkvai kutatásai során. Az irat a Pjotr Vrangel orosz fehér emigráns tábornok budapesti összekötő tisztje, Alekszej Lampe és Horthy között, október 2-i beszélgetésen elhangzottakat rögzíti. A fehér emigráns tiszt leírásából kiderül, hogy kettejük találkozója nem formális körülmények között zajlott: Lampe egyenruhában jelent meg a kormányzói kihallgatáson, s legalább negyven

¹² Jungerth naplóbejegyzése. Budapest, 1924. július 31. PIL 972. f., 4. ö. e., 21. fol.

¹³ Jungerth naplóbejegyzése. Budapest, 1924. augusztus 11. Uo. 76. fol.

¹⁴ Erre a perdöntő mozzanatra a szakirodalomban már – a Jungerth-Arnóthy naplóját sajtó alá rendező, így a legapróbb részletekig ismerő – Sipos Péter is felhívta a figyelmet a Fülöp Mihállyal közös monográfiájuk általa jegyzett fejezetében: „A szovjet–magyar tárgyalások 1924 júliusában szovjet kezdeményezés nyomán indultak meg. Bethlen miniszterelnök helyeselte az akciót, amelyhez eleinte Horthy is hozzájárult.” FÜLÖP – SÍPOS 1998. 158.

¹⁵ Minden bizonnyal önmagában véve ez az állásfoglalás váratlanul érte a kormány tagjait, ugyanis már Teleki Pál első miniszterelnöksége idején megmutatkoztak olyan jegyek is Horthy magatartásában, amelyek huszonnégy éves kormányzóságát mindvégig jellemezték. Ezek közül az egyik az volt, hogy a külpolitikai kérdésekbe nem avatkozott bele. SAKMYSTER 2001. 80.

¹⁶ ROMSICS 2019. 309.

¹⁷ Sztjefan Brodovszkij berlini követségi tanácsos jelentése Makszim Litvinov külügyi népbiztos-helyettesnek. Berlin, 1924. szeptember 23. AVP RF f. 04. op. 11., p. 67., gy. 938., l. 49.

percen keresztül beszéltek egymással. Horthy indulattal beszélt az orosz bolsevikokról és általában véve a kommunizmusról, s elmondta, hogy még aznap „nagy harc előtt áll a kérdésben”. Lampe nem tudta eldönteni, hogy véletlenül adódott-e számára a találkozás Horthyval éppen egy döntő pillanatban, vagy maga a kormányzó tűzte ki számára ezt az időpontot, mindenesetre úgy vélte, hogy a beszélgetés folyamán a kormányzó végig valamiféle megerősítést várt tőle. Lampe meglehetősen határozott hangnemben ecsetelte, hogy milyen végzetes következményekkel jár azon országokra nézve a kommunizmus, amelyek beengedik a bolsevikokat. Amikor az emigránsok aggodalmainak adott hangot amiatt, hogy Magyarországon megjelenhetnek a bolsevikok, Horthy félbeszakította, és ingerülten leszögezte: „Nem jönnek ide!”¹⁸

Érdeemes azonban felhívni a figyelmet arra, hogy minden bizonnyal még ez a mozzanat sem eredményezte automatikusan az egyezmények ratifikációja kapcsán kialakult belső küzdelem lezárulását. Mint az említett orosz levéltári forrásból kiderül, az orosz katonatiszt, illetve Bethlen és Kánya – képletesen szólva – egymásnak adták a kilincset Horthynál. A hatás–ellenhatás elve alapján semmi nem zárja ki, hogy a két magyar politikus ne tudta volna visszaterelni Horthyt a tárgyalások megkezdése előtti álláspontjára. Lampe lejegyzéséből érződik, hogy kettejük találkozása egy érzelmi töltetű, az emóciókat kölcsönösen felerősítő beszélgetést eredményezett, míg Bethlen és Kánya jóval higgadtabban, nyilván észérvekkel próbált hatni a kormányzóra, ami csillapíthatta az indulatait.¹⁹ Ennek jele, hogy október 10-én, tehát már hetekkel a kormányzói kabinetiroda üzenete után, és több mint egy héttel Lampe látogatását követően, az akkor már a külügyi tárcát is felügyelő kormányfő előterjesztésére a Minisztertanács elfogadta az egyezmények alapján megszövegezett törvénytervezetet, határozott arról, hogy azt nyomtassák ki és – a végleges beterjesztést megelőző, ilyenkor szokásos szakpolitikai megvitatás végett – osszák szét a Nemzetgyűlés külügyi bizottságának tagjai között.²⁰

¹⁸ KOLONTÁRI 2009. 76. Az eredeti, orosz nyelvű feljegyzést teljes terjedelemben közli: KOLONTÁRI 2012. 172–174.

¹⁹ Thomas Sakmyster szerint a kormánytagok már Teleki Pál első miniszterelnöksége idején kitapasztalták Horthy jellemhibáit, és megtanulták, hogyan kell kezelni azokat. Ezzel kapcsolatban találoán állapította meg: „A kormánytagok azt is gyorsan megtanulták, hogy a kormányzó hajlamos elragadtatni magát, és olykor egy-egy ügy kapcsán naiv vagy rendkívül harcias módon reagál. Tudták azonban, hogy ha Horthy konzultál Bethlennel vagy Telekivel, ő maga is belátja: a felindulásból született ötletek és gondolatok legtöbbször nem kivitelezhetők. Horthy végül szinte minden esetben elfogadta miniszterelnöke álláspontját.” SAKMYSTER 2001. 81.

²⁰ Bethlen István miniszterelnök és külügyminiszter előterjesztése a Minisztertanácsnak. Budapest, 1924. október 10. előtt. MNL OL K 64. 10. cs., 1924/24. t., 405/1924. res. al. sz., 1071/1924. adm. sz., 549–558. fol. Az előterjesztésen nem szerepel pontos dátum, csak a hónap neve van feltüntetve,

2. Ami a második tényezőt illeti, a fajvédők még jóval a parlament őszi ülészakának első napja – október 7-e – előtt a parlamenten kívüli „térfelen” is igyekeztek hallatni a hangjukat. A párt vezetői 1924 szeptemberében és októberében a párt *Szózat* című orgánumban éles kirohanásokat intéztek a megállapodással és az azt tető alá hozó kormánnyal szemben.²¹ Az október 7-i, meglehetősen viharosra sikeredett parlamenti ülés szópárbajából alaposan kivette a részét Eckhardt Tibor és Bajcsy-Zsilinszky Endre is.²² Mellettük Gömbös Gyulát is azon fajvédő politikusok között találjuk, akik a berlini egyezmények ratifikációja ellen szálltak síkra: „Ne játsszék a tüzzel... a magyar kormány sem. Az orosz szovjettel való megegyezés a magyar alkonyat előfutára.”²³ Nemcsak a fajvédők támadták a kormányfőt az egyezmények miatt, hanem a politikai paletta szinte mindegyik képviselője: a legitimisták és a kormányt támogató Wolff Károly és Zichy János nevével fémjelzett kereszténypártiak is. A parlamenti matematika szabályai alapján Bethlennek elvileg nem lett volna oka az aggodalomra, hiszen az Egységes Párt még a hét fajvédő politikus kiválása után is abszolút többséggel bírt, ráadásul a kormányfő köztudottan remek parlamenti taktikus volt. Ebben a kérdésben elvileg számításba vehette a huszonöt fős szociáldemokrata frakciót is, amely mindamellett, hogy igyekezett ezt a kérdést is belpolitikai síkra terelni és a kormányfő elleni támadásokra használni, helyeselte a magyar–szovjet diplomáciai kapcsolatok felvételét. A probléma azonban sokkal súlyosabbnak bizonyult, hiszen az egyezmények elfogadásának kérdésében egyenetlenség jellemezte a kormánypárt tagságát is. Annak ellenére, hogy Bethlen igyekezett lecsillapítani a kedélyeket, az egyezmények miatt a párton belül is rendkívül erős volt az elégedetlenség: a párt kiscsorda tagjai és a Viczián István-féle fajvédő tömörülés idegenkedett a Szovjetunió elismerésétől.²⁴ Ráadásul éppen az október 7-i parlamenti vihar idején, nem a magyar–szovjet egyezés miatt, hanem belpolitikai okokból, megroppant a kormánypárt is. A sajtó megszéllőztette, hogy Nagyatádi Szabó István földművelésügyi miniszter le fog mondani és híveivel együtt ki fog lépni az Egysé-

a törvényjavaslat fedőlapján olvasható kézírásos feljegyzésből derül ki, hogy azt a Minisztertanács az október 10-i ülésén tárgyalta és fogadta el. Uo. 1125/1924. adm. sz., 560–585. fol. Az október 10-i minisztertanácsi ülés jegyzőkönyve sajnos nem maradt fenn. A vaskos aktában emellett található még egy boríték, melynek felirata egyértelműen arra ad utasítást, hogy a Minisztertanács által már elfogadott szövegtervezetet nyomtassák ki és osszák szét a külügyi bizottság tagjai között.

²¹ PRITZ 1995. 189–191.

²² KN 1924. 17–29.

²³ Cegléd közönsége szeretettel ünnepelte a keresztény magyarság vezereit. Gömbös Gyula, Zsilinszky Endre, Friedrich István, Eckhardt Tibor és Ulain Ferenc Lendvai István beszámolóján. *Szózat*, 1924. szeptember 30. 3.

²⁴ Bethlen lekötötte magát az orosz–magyar szerződés végrehajtásához. Egyenetlenség az egységes pártban. *Pesti Napló*, 1924. október 8. 1.

ges Pártból.²⁵ Noha a szakadásra végül nem került sor, a kormánypárton belül a továbbiakban is rendkívül törekeny és feszült maradt a helyzet.

Egyetértek Romsics Ignáccal abban, hogy a kormányzó támogatására hivatkozva Bethlen valószínűleg könnyen maga mellé tudta volna állítani a parlament többségét.²⁶ Ezzel együtt úgy vélem, ez fordítva is igaz, vagyis Bethlen egységes politikai akarattal a háta mögött nyilván erőteljesebb nyomást gyakorolhatott volna a kormányzóra. Így azonban két tűz közé került, s ebben a helyzetben érthető, ha számára is kockázatosnak tűnt egy bizonytalan kimenetelű parlamenti szavazás megkísérlése.

3. Kronológiai és logikai értelemben itt van a helye a fent említett harmadik tényező, a magyar szempontból is konzekvenciával bíró angliai belpolitikai történések ismertetésének. Szinte biztos, hogy a magyar kormány elbizonytalanodásához, majd végső meghátrálásához hozzájárult az angol–szovjet viszony váratlan elhidegülése is. Október 29-én megbukott Ramsay MacDonald munkáspárti kormánya, és november 4-én a Stanley Baldwin nevével fémjelzett konzervatív párt alakíthatott kormányt. Az angliai események menete innentől Bethlen lelki szemei előtt kísérteties módon előrevetíthette a magyarországi parlamenti szavazás esetleges végkifejletét: az új kormány ugyanis nem terjesztette parlamenti vitára a munkáspárti elődje által a Szovjetunióval kötött augusztus 8-i kereskedelmi szerződést, illetőleg a ratifikálását nem javasolta a királynak. Az angliai kormányváltás előszele ráadásul már az október 7-i nemzetgyűlési vihar keltette hullámok idején észlelhetővé vált, ugyanis a munkáspárti kormányt október 8-án leszavazták az angol parlamentben. További kutatásokat igényel annak kiderítése, hogy az angliai kormányváltástól kezdve nehezedett-e közvetlen nyomás az angol konzervatív kormánykörök részéről az Anglia felé orientálódó magyar vezetésre annak érdekében, hogy az felrúgja a berlini egyezményeket. Mindenesetre joggal feltételezhető, hogy a kérdés alakulásban sokat nyomott a latba a népszövetségi kölcsönök ügyében Magyarországot pártfogoló és azok megszerzésében közreműködő angol kormány magatartása és akarata. Sokatmondó e tekintetben Barcza Györgynek, a Külügyminisztérium Politikai Osztálya vezetőjének erre vonatkozó későbbi közlése, amit ugyancsak Jungerth jegyzett fel a naplójában: „Anglia mindenben és mindenütt támogat[ja] [a magyar kormányt]. Mi teljesen az ő vizükben evezünk. Őrájuk való tekintettel nem tehetünk egyelőre az orosz kérdésben semmit.”²⁷

Hangsúlyozni kell, hogy az 1924. október 29-i angliai választásokon a konzervatív párt földcsuszamlásszerű győzelméhez – 154 új mandátummal 412-re növelte a par-

²⁵ Kormánypártválság, kabinetválság és parlamenti válság küszöbén. Nagyatádi kilépni készül híveivel az egységes pártból. *Pesti Napló*, 1924. október 9. 1–2.

²⁶ ROMSICS 2019. 308.

²⁷ Jungerth naplóbejegyzése. Budapest, 1926. november 13. PIL 972. f., 4. ö. e. 283. fol.

lamenti helyeinek számát, míg a Labour 40 mandátumot veszített – jelentős mértékben hozzájárult a választások előtt öt nappal, a *Daily Mail* október 24-i számában publikált úgynevezett „Zinovjev-levél”.²⁸ Ennek története széles körben ismert, ezért csupán annak megállapítására szorítkoznék, hogy a levél által keltett angliai közhangulat, függetlenül a levél eredetiségétől,²⁹ rányomta a bélyegét a Szovjetunió elismerését addig a leginkább pártoló, s a magyar–szovjet kapcsolatok kérdésében pragmatizmust hangoztató magyar külügyi apparátus szemléletére is. A Dísz téren belül felerősítette a bolsevik agitációval szembeni félelmeket, s így a Szovjetunióval szembeni bizalmatlanságot.³⁰ Noha a magyar diplomácia Emich Gusztáv berlini követ útján négy hónapos haladékot kért az egyezmények ratifikációjára, azok sorsa október 24-ét követően valójában megpecsételődött.

A fent leírtakkal kapcsolatban van még egy kérdés, amelyre egyelőre magam sem tudok kellőképpen megnyugtató és explicit választ adni. A berlini tárgyalások folyamán végig a magyar fél ragaszkodott ahhoz, hogy a diplomáciai kapcsolatok felvételét ne egyszerű jegyzékcserevel nyilvánítsák ki, hanem olyan nemzetközi egyezményt kössenek, amely – Kánya megfogalmazása szerint – mindenképpen „a parlament ratifikációjának van alávetve”.³¹ Voltaképpen miért is volt szükség magyar részről az egyezmények ratifikációjára? Milyen jogszabály kötelezte arra a magyar kormányt, hogy a törvényhozás jóváhagyását kérje az egész „megállapodáscsomag” életbe léptetéséhez? A magyar kormány képviselői soha nem nevezték meg egyértelműen és konkrétan azt a törvényi passzust, amely a végrehajtó hatalmat arra kötelezte volna, hogy terjessze a parlament elé ezeket a nemzetközi okmányokat, általában arra utaltak, hogy a törvényi megerősítést a második egyezmény kereskedelmi kapcsolatokat szabályozó szakasza teszi szükségessé. Az 1924. október 10-i minisztertanácsi előterjesztésében maga Bethlen is csak általánosságban szólt erről a kérdésről, konkrétumokat nem említve. Alkotmányos előírással indokolta, hogy a berlini bilaterális megállapodásokat hozzájárulás végett a nemzetgyűlés elé kívánja terjeszteni. A magyar–szovjet egyezmények „...*részben* oly ren-

²⁸ Az 1924. évi szovjet–angol kapcsolatokra: VAHRAMEJEV – KULESOV 2014. 39–41.

²⁹ A *Daily Mail*, 1924. október 24-én egy Grigorij Zinovjevnek (1883–1936), a Komintern Végrehajtó Bizottsága elnökének tulajdonított levelet adott közre. A levélben a Komintern feje arra biztatta az angol kommunistákat, hogy aktivizálják az illegális politikai munkát a hadseregben, a hadiflottánál, és készítsék fel a híveiket egy forradalom kirobbantására. A levelet egyértelműen hamisítványnak tartja az orosz történetírás. A teljesség igénye nélkül: BARSZENKOV – VDOVIN 2005. 198. Ugyancsak hamisítványnak tartja a magyar szakirodalom: SURÁNYI 1993. 195–198.

³⁰ KOLONTÁRI 2009. 79–80.

³¹ Kánya Kálmán és Jungerth Mihály jelentése Daruváry Géza külügyminiszternek. Berlin, 1924. szeptember 3. MNL OL K 64. 10. cs., 1924/24. t., 405/1924. res. al. sz., 238–240. fol.

delkezéseket tartalmaznak, amelyek *alkotmányunk értelmében* a törvényhozás tárgyaira vonatkoznak” – állította.³²

Le kell szögezni mindenekelőtt, hogy a második egyezmény nem volt tényleges kereskedelmi szerződés, hanem egy olyan általános diplomáciai egyezmény, amelynek két passzusa ideiglenes kereskedelmi rendelkezéseket léptetett hatályba az önálló bilaterális kereskedelmi keretegyezmény későbbi megkötéséig. Ráadásul a kormány hivatkozásával ellentétben ekkoriban még a kereskedelempolitikai rendelkezések sem vonták volna maguk után automatikusan a törvényi szentesítés szükségességét. A korabeli politikai közbeszédben csak „szanálási törvényként” emlegetett 1924. évi IV. törvénycikk (az államháztartás egyensúlyának helyreállításáról), amely a népszövetségi kölcsön felvétele után a magyar államháztartás pénzügyi reformjának az alapjait teremtette meg, ugyanis ezzel éppen ellentétesen értelmezhető jogi rendelkezéseket tartalmazott. A törvény 3. paragrafusa kimondta, hogy a kormány minden tőle telhetőt megtesz annak érdekében, hogy – különösen a szomszéd államokkal – kereskedelmi egyezmények legyenek köthetők, abból a célból, hogy elhárítsák a magyar külkereskedelem fejlődése előtti akadályokat. A 4. paragrafus arról határozott, hogy a kormány „törvényjavaslatot fog előterjeszteni a Nemzetgyűléshez, amely a mindenkori kormányoknak tágkörű felhatalmazást ad – anélkül, hogy a Nemzetgyűlés újabb jóváhagyását kelljen kérniük – az említett program végrehajtásához”, tehát ezzel együtt a bilaterális kereskedelmi egyezmények megkötéséhez.³³ A „szanálási törvény” tehát nemcsak lehetőséget biztosított a kormánynak arra, hogy saját hatáskörben, parlamenti jóváhagyás nélkül járjon el a nemzetközi kereskedelmi egyezmények megkötésénél, hanem a rendhagyó ökonómiai helyzetre és az ország feszítő gazdasági érdekeire hivatkozva kifejezetten erre ösztönözte. Minden bizonnyal a kormány mozgásterének a demonstrálására szolgált, hogy annak félhivatalos orgánuma, a *Pesti Napló* egy cikkében kifejezetten a szovjet–magyar egyezmény kontextusában hívta fel a figyelmet a kereskedelempolitikai ügyekben a kormány számára szabad kezet biztosító jogszabályra.³⁴ Ez kisebbfajta pánikot keltett az ellenzéki körökben. Eckhardt Tibor fajvédő képviselő éppen a „szanálási törvényt” hozta fel érvként a fent említett október 7-i viharos parlamenti ülésen: azt állította, hogy a kormány majd annak segítségével akarja megkerülni a törvényhozást.³⁵

Korábban már volt arra precedens, hogy a kormány nem ratifikáltatott nemzetközi gazdasági megállapodásokat. Így volt ez például az 1924. április 16-án aláírt

³² Bethlen István miniszterelnök és külügyminiszter előterjesztése a Minisztertanácsnak. Budapest, 1924. október 10. előtt. Uo. 1071/1924. adm. sz., 549–558. fol. (Kiemelések tőlem: S. A.)

³³ *MT*, 1925. 10.

³⁴ Az orosz–magyar egyezmény hiteles története. *Pesti Napló*, 1924. szeptember 24. 3.

³⁵ *KN* 1924. 17–29.

magyar–román kereskedelmi egyezmény esetében is. Az 1924. március 22-én aláírt magyar–jugoszláv legnagyobb kedvezményes gazdasági megállapodást a két kormány három és fél hónappal annak megkötése után, külön parlamenti felhatalmazással, de a ratifikálás mellőzésével léptette életbe.³⁶ Az 1924. szeptember 5-i és 12-i magyar–szovjet egyezmények parlamenti ratifikációja – az azokkal szembeni, prognosztizálható politikai és társadalmi ellenállás miatt – a legkevésbé sem állhatott a kormány érdekében, és annak elkerülésére megvolt a törvényi jogalapja is.³⁷ Mindezek fényében egyáltalán nem zárható ki, hogy a törvényi szentesítés a kormány és Horthy közötti alku része volt, vagyis a kormányzó 1924 július–augusztusában, a berlini tárgyalásokat előkészítő egyeztetéseken csak úgy ment bele a tárgyalások megkezdésébe, ha a végső szót majd ő mondhatja ki ebben a kérdésben. Ezzel együtt is igaz a fenti állításom, miszerint Horthy, ha eleve azzal a tudattal engedte útjára a magyar tárgyalódelegációt, hogy majd úgyis meg fogja vétózni a megszülető *modus vivendi*-t, azzal nem csak a kormány nemzetközi presztízsének, illetve a kormány és a kormányzó közötti bizalmi viszonyoknak ártott volna, hanem magát is diszkreditálta volna vele. Ezért sokkal kézenfekvőbbnek tűnik az, hogy ő eleve nem erre készült, ugyanakkor a körülmények szerencsétlen egybejárása miatt utólag bölcsnek érezhette magát, hogy ragaszkodott a törvényi becikkelyezéshez kötődő vétójogának a fenntartásához.

Az előbbieket során tett megállapításokat összegezve kijelenthető, hogy az egyezmények ratifikációjának meghíusulásában legalább akkora szerepet játszott, hogy Bethlen légüres térbe került, mint az, hogy Horthy ingadozni kezdett és végső soron pálfordulást hajtott végre. Igaz, előbbi rendkívül labilis politikai háttérországga és az angliai változások ismeretében jóval többet kockáztatott az egyezmények „áterőszakolásának” megkísérlésével, mint utóbbi egy szimpla vétóval. Az egyezmények „jegyelése” tehát Bethlen részéről mind a saját politikusi imázsa, mind a politikai konszolidációs folyamat sikere szempontjából egy racionális visszalépésnek minősíthető.

³⁶ REMÉNYI 1969. 230–231.

³⁷ Megítélésem szerint a törvény 3. cikkelyében a szomszéd országokra való utalás semmiképpen nem volt értelmezhető kizárólagosságként. Bár az igaz, hogy a törvényi ratifikációt a kormány kifejezetten két szomszédos ország, Románia és a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság esetében mellőzte. Az 1925. március 26-án Lengyelországgal kötött kereskedelmi szerződést a magyar törvényhozás becikkelyezte (1925/XXVI. évi törvénycikk). *MT* 1926. 242–252.

Nemzetközi összefogással a Szovjetunió ellen?

Horthy a Magyarország és a Szovjetunió közötti kapcsolatok rendezése tekintetében még sokáig elzárkózó magatartást tanúsított, s az sem kizárt, hogy a szovjet állam konszolidációjának, és ezzel párhuzamosan az európai politikai-gazdasági integrációjának folyamatát is csak egy múlandó jelenségnek vélte. Ezt a meggyőződését az angol–szovjet viszonyban 1924-ben keletkező látványos megingás, majd az 1927-ben bekövetkező kenyértörés megerősítette. Erre szolgál bizonyítékul az a memorandum, amelynek tervezetét 1932. október végén állította össze, s amelynek célja a Szovjetunióval szembeni nemzetközi összefogás megteremtése lett volna. A kormányzó felhívásának közvetlen kiváltó oka és mozgatórugója a mind a globális ökonómiai viszonyokra, mind az egyes nemzetgazdaságokra nézve káros „szovjet gabonadömping”, illetve az azzal szembeni gazdaságpolitikai védelmi intézkedések sorozata volt.³⁸

Az 1929–1933. évi gazdasági világválság idején több politikus és közgazdász is az úgynevezett „szovjet dömpingben” látta a válság elmélyülésének egyik okát, s a gabona-, textil-, és faipari termékek, illetve a szén világpiaci árának zuhanásáért az olcsó szovjet exportot tette felelőssé, hangoztatva, hogy a Szovjetunió, kihasználva viszonylagos érintetlenségét, ezzel akarja aláásni a tőkés társadalmi-gazdasági rendet. A szovjet exportcikkek beözönlésének megakadályozására számos országban ellenintézkedéseket léptettek életbe, korlátozták a behozatalt, s magas vámokat vetettek ki a szovjet árukra. Például Franciaország 1930 októberétől a hivatalos átszámítási árfolyamnál 25%-kal magasabbat alkalmazott a Szovjetunióból behozott termékek elszámolásánál. Az Egyesült Államok 1931. február 10-én „dömpingellenes vámokat” vezetett be minden Szovjetunióból származó termékre, majd a fatermékek esetében behozatali tilalmat rendelt el.³⁹ A „szovjet árudömping” keltette fenyegetés az Országgyűlés Képviselőházában sem maradt visszhang nélkül. Kornis Gyula kormánypárti képviselő 1931. május 8-i felszólalásában például azt állította, hogy a „szovjet árudömping” célja a nyugati államok „belső aláaknázása”, „forradalmasítása” és „bolsevizálása”.⁴⁰

Horthy kezdeményezése tehát nem volt előzmények nélküli, ám a korábbi törekvésektől abban mégiscsak különbözött, hogy a Szovjetunióval szembeni nemzeti hatáskörben hozott intézkedéseket nemzetközi szinten kívánta összefogni. Azt már a memorandumot közreadó Szinai Miklós és Szűcs László is feltételezte, hogy a felhívást végül

³⁸ A memorandum szövegét közli: SZINAI – SZÜCS 1965. 153–162.

³⁹ BELOUSZOV 2002. 276–282.

⁴⁰ KN 1931. 3.

nem küldte szét a kormányzó az érintett államfőkhöz. Ennek a feltételezésnek az igazolására ismét csak Jungerth naplóját tudjuk segítségül hívni.

Amennyiben a teljes napló eredeti, levéltárban őrzött változatát elolvassuk, konstatálhatjuk, hogy a magyar diplomata két ízben is rögzíti, amikor kihallgatáson jelent meg Horthy Miklós kormányzónál. Ezek közül az egyik alkalom, az 1938. április 11-i, éppen arra az időszakra esik, amely a publikált anyagban napvilágot látott. Ez azonban egy kissé lakonikus, mindössze egy rövid bekezdésre szorítókozó bejegyzés. Ennek magyarozatára részben annak tartalmából lehet következtetni: ezen a kihallgatáson többnyire Jungerth beszélt, s Horthy valóban csak meghallgatta őt, érdemben nem reflektált a diplomata által elmondottakra, nem alakult ki kettejük között élénk eszmecsere, így Jungerth nem tartotta fontosnak, hogy kizárólag a saját monológját megörökítse saját maga számára.⁴¹ A másik kihallgatás, az 1933. április 3-i, már kívül esett a publikálásra szánt naplórész kronológiai tartományán. Mindazonáltal érdemes tanulmányoznunk ezt a hat oldalra rúgó, ezért az 1938. április 11-i kihallgatásról készült, a történész által alig hasznosítható szövegfoszlányhoz képest jóval részletgazdagabb naplórészletet, mert ez az elsődleges forrásból, azaz magának Horthynak az elmondása alapján orientál bennünket a memorandum sorsát illetően. Érdemes e helyütt szó szerint idézni a kormányzó szavait: „Némi habozás után elmondja, hogy egy memorandumot készített el, melyben az államokat,⁴² kivéve a cseh-⁴³ és spanyolt,⁴⁴ közös akcióra akarta felszólítani SSSR ellen egy teljes bojkott formájában. Ennek egy másolatát Gömbös Olaszországba vitte, mivel Olasz- és Németország beleegyezése nélkül, mivel ezekkel jóban vagyunk, ilyen lépést nem tehetünk. Mussolininak tetszett – mondja – az eszme, de azt ajánlotta, hogy hagyjuk pihenni az ügyet. A pillanat nem volna alkalmas.”

⁴¹ „A kormányzónál voltam, referáltam neki Szovjet-Oroszország politikai, gazdasági, katonai helyzetéről, a moszkvai perekről és Sztálin pozíciójáról, valamint a szovjet kormány magatartásáról egy cseh–német konfliktus esetére. A kormányzó nagy érdeklődést mutatott, de mintha a belpolitikai viszonyok nyugtalanítanák.” JUNGERTH-ARNÓTHY 1989. 231. Egy 1935. március 22-i bejegyzése arra enged következtetni, hogy ebben az időszakban még korábban egyszer találkozott Horthyval: „Kormányzó kívánja, hogy visszajövet Moszkvából jelentkezzek nála.” Uo. 111. Kevéssé valószínű, hogy Jungerth ne tett volna eleget Horthy kérésének, ám ennek még sincs nyoma a naplóban. Jungerth 1935 júniusának második felében tért vissza Budapestre, s egészen október végéig ott tartózkodott. Ugyanakkor a „naplófolyam” 1935. június 16. és szeptember 30. között megszakad, ha készültek is jegyzetek Jungerth ekkori otthoni egyeztetéseiről, azok nem maradtak az utókorra.

⁴² A kézirat felzetén az egyes országok első számú közjogi méltóságai (államelnök vagy király) vannak felsorolva címzettként.

⁴³ Ekkor (1918. november 16-tól 1935. december 18-ig) Tomaš Garrigue Masaryk (1850–1937) volt Csehszlovákia elnöke.

⁴⁴ Ekkor (1931. december 10-től 1936. április 7-ig) Niceto Alcalá-Zamora (1877–1949) volt Spanyolország elnöke.

Gömbös Gyula nem sokkal miniszterelnöki kinevezése után, 1932. november 10-én látogatott Rómába, kormányfői minőségében ez volt az első külföldi hivatalos útja, emiatt a magyar történeti irodalom jelzésértékűnek is tekinti a magyar külpolitika további kurzusát illetően. Gömbös kormányfői kinevezése, azaz 1932. október 1-je és Jungerth 1933. április 3-i kormányzói kihallgatása között ez volt az egyetlen alkalom, amikor a magyar kormányfő megmutathatta Mussolininek a memorandum tervezetét. Sajnos azonban arra vonatkozóan, hogy Gömbös és Mussolini erről egyáltalán egyeztetést folytatott volna, semmilyen más forrás nem áll rendelkezésünkre, nem tudjuk pontosan, hogy a magyar kormányfő hogyan találta ezt a kérdést, illetve olasz partnere milyen argumentációt vonultatott fel az emlékirat időszerűtlensége mellett.

A korabeli magyar–olasz kapcsolatok történetét feldolgozó, s azon belül az 1932. november 10-i római kormányfői találkozót részletesen ismertető két monográfia egyike sem említi azt a mozzanatot, miszerint Gömbös szóba hozta volna Mussolini előtt a memorandum ügyét.⁴⁵ A római tárgyalások tematikáját tekintve maga a miniszterelnök tekinthető a legfontosabb kútfőnek. Gömbös még a hazaérkezése előtt egy emlékeztetőt állított össze a római tárgyalásairól a Külügyminisztérium számára,⁴⁶ majd november 16-án a Képviselőház külügyi bizottsága előtt is beszámolt a tárgyalásai eredményéről,⁴⁷ ám egyik megnyilatkozásában sem említette Horthy memorandumának kérdését. Annak, hogy erre a tárgyalások során kitértek volna, nincs nyoma a két kormányfő megbeszéléséről készített olasz külügyminisztériumi emlékeztetőben sem.⁴⁸

Kolontári Attila, a két világháború közötti magyar–szovjet kapcsolatok legavatottabb ismerője nem tartja kizártnak, hogy „házon belül”, a magyar külpolitika irányítói óvták meg Horthyt attól, hogy kellemetlen helyzetbe hozza magát.⁴⁹ Horthy biográfusa, Turbucz Dávid is azon a véleményen van, hogy a Külügyminisztérium elejét tudta venni ennek a lépésnek.⁵⁰ Minden jel arra utal tehát, hogy a Dísz térnek sikerült rávennie arra Horthyt, hogy mielőtt belevág ebbe a Don Quijote-i akciójába, kérjék ki arról Mussolini véleményét. Mivel ennél jóval fajsúlyosabb kérdések ural-

⁴⁵ RÉTI 1998. 21–25.; HAMERLI 2018. 185–189.

⁴⁶ Gömbös emlékeztetője a római tárgyalásairól. (Thierry Heribert feljegyzése). Róma, 1932. november 10. MNL OL K 64. 66. d., 1932-23. t., 621/1932. res. pol. sz.

⁴⁷ Gömbös beszámolója a Képviselőház külügyi bizottsága előtt. Budapest, 1932. november 16. Uo. K 63. Külügyminisztérium Politikai Osztályának általános iratai, 272. d., 1932-23/7. t., 2620/1932. pol. sz.

⁴⁸ DDI 1987. 532–536.

⁴⁹ KOLONTÁRI 2009. 113.

⁵⁰ TURBUCZ 2014. 136.

ták a hivatalos megbeszélések napirendjét Rómában,⁵¹ valószínű, hogy Gömbös ezt a memorandumot csak a tárgyalást megelőző vagy azt követő kötetlen eszmecsere keretében és tisztán informális jelleggel, talán kelletlenül hozta szóba.

Turbucz Dávid úgy véli továbbá, hogy amennyiben a kormányzó elküldte volna ezt a memorandumot, annak a nemzetközi szintéren bekövetkező változások miatt amúgy sem lett volna különösebb visszhangja vagy eredménye.⁵² Ezt egyébként a szükséges tapintattal Jungerth is a kormányzó tudtára adta: „Én azt mondtam, hogy egy ilyen akció abszolút nagy hatással volna a további orosz fejlődésre, de tönkre csak 1928–9-ben tehetné volna őket. Ma az iparuk már oly fejlett, hogy a hadsereget egy ideig európai niveau tudnák tartani, ami 2-3 évvel ezelőtt nem állott. Majd áttértünk az iparra, az élelmezési nehézségekre, az útlevelelrendeleltre, és ennek kegyetlen végrehajtására stb. Érdekelte, hogy mily módon tudja Stalin hatalmát személyileg fenntartani, mi van az angol–orosz konfliktussal, ki Litwinow⁵³ stbi. Szóba jött a távol keleti kérdés, és ezzel kapcsolatban felhívtam figyelmét a szovjet kormány nemzetközi posíciójának javulására az utolsó két évben.”⁵⁴

Amennyiben azt kívánjuk latolgatni, hogy milyen eredménnyel járt volna, ha a kormányzó közzéteszi a felhívását, érdemes felidézni az 1933. évi úgynevezett Hugenberg-memorandum sorsát, ami azért is különösen tanulságos, mert a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt (NSDAP) az 1933. január 30-i hatalomra jutása után sem hagyott fel a korábbi szovjetellenes retorikájával. Alfred Hugenberg élelmezés- és mezőgazdasági, illetve gazdasági miniszter 1933. június 16-án egy memorandumot intézett a londoni Nemzetközi Monetáris és Gazdasági Konferencia elnökéhez,⁵⁵ amelyben sürgette, hogy a gazdasági válság leküzdésének elősegítésére Németország régi gyarmatainak a visszaadása mellett a Szovjetunióban is kapjon kolonizálható területeket. Egyúttal felhívta a résztvevő hatalmokat, hogy vessenek

⁵¹ A tárgyalások két regionális politikai orientációjú kérdése az osztrák és a jugoszláv belpolitikai helyzet volt, Mussolini és Gömbös az ezekből fakadó olasz–magyar együttműködés módozatait (Engelbert Dolfuss szövetségi kancellár és a Heimwehr, illetve a horvát szeparatizmus támogatása) vitatták meg. A gazdasági kérdések közül ugyancsak két téma került terítékre: a magyar–olasz kormányközi gazdasági vegyesbizottság felállítása a magyar–olasz gazdasági együttműködés élénkítése érdekében, illetve az olasz–osztrák–magyar vámunió terve. Gömbös emlékeztetője a római tárgyalásairól. (Thierry Heribert feljegyzése). Róma, 1932. november 10. MNL OL K 64. 66. d., 1932-23. t., 621/1932. res. pol. sz.

⁵² TURBUCZ 2014. 136.

⁵³ Litvinov, Makszim (1876–1951) diplomata, 1930. július 21-től 1939. május 3-ig külügyi népbiztos.

⁵⁴ Jungerth naplóbejegyzése. Budapest, 1933. április 3. PIL 972. f., 5. ö. e., 20–25. fol.

⁵⁵ A londoni Nemzetközi Monetáris és Gazdasági Konferenciát abból a célból szervezték meg 1933. június 12. és július 27. között, hogy a nagy gazdasági világválság leküzdése érdekében – elsősorban a nemzetközi kereskedelem fellendítése és a valutaárfolyamok stabilizálása révén – nemzetközi megállapodást érjenek el.

véget az Oroszországból kiinduló háborúnak, a forradalomnak és a belső szétesés folyamatának. A memorandum következményei az akkor még csak igen gyengén felfegyverzett Németország és annak gyanakvással kísért új náci kormányzata szempontjából katasztrofálisak voltak. A dokumentum óriási vihart kavart, a Hitler nevével fémjelzett kormánnyal szemben amúgy is fokozódó bizalmatlanságot csak növelték vele, így a német kormány kénytelen volt meghátrálni és kijelenteni, hogy Hugenberg posztulátumai nem képviselték a hivatalos politikai kurzust. Noha a memorandum egyenes következménye volt Hugenberg lemondása a miniszteri tisztségeiről,⁵⁶ a legsúlyosabb külpolitikai konzekvenciája mégiscsak az lett, hogy véglegesen elvágta a „rapallói politikához” visszavezető ösvényt, ugyanakkor megnyitotta az utat Szovjetunió orientációja előtt Franciaország és Lengyelország felé.⁵⁷

A fennmaradt levéltári források és a magyar sajtó tudósításai is inkább arra engednek következtetni, hogy – noha a magyar kormány is felemelte a vámokat és megtagadta egyes árucikkek importját a Szovjetunióból⁵⁸ – független és mértékadó hazai gazdasági körökben egyáltalán nem találtak visszhangra azok a politikai indíttatású követelések, amelyek a Szovjetunióval szembeni túlzott gazdasági szankcionálást erőltették. Ennek hátterében az állt, hogy az 1929-ben meghirdetett első ötéves terv jelentős sikereket eredményezett a szovjet népgazdaság számára, s ténylegesen növelte a szovjet gazdasági potenciált. A terv gyakorlatba ültetése nyomán 1929–1930-ban már érzékelhető gazdasági mobilizáció azt a benyomást erősítette meg a szovjet vezetésben, hogy az ország a saját lábára állva véghez viheti az ipari termelés modernizációját és a teljes iparosítást. A tervgazdálkodási szisztéma a gazdaság fő motorjává a nehézipart tette. Ismert tény továbbá, hogy az ötéves terv végrehajtásával a szovjet kormányzat egyúttal gazdasági szerkezetváltást is végre kívánt hajtani még az úgynevezett „új gazdaságpolitika” (oroszul: novaja ekonomicseszkaja polityika) által megteremtett, s mindaddig jelenlévő többpillérű struktúra (külföldi magántőke, kistulajdon, szövetkezeti tulajdon, állami tulajdon) likvidálásával.⁵⁹ Az emberi erőforrások tekintetében óriási áldozatokkal járó „nagy áttörés” gazdasági eredményeinek érzékeltetésére csak néhány adatot említenék. 1933-ban, amikor Joszif Sztálin, a szovjet állampárt első titkára bejelentette az ötéves terv idő előtti teljesítését, az 1929. évihez képest 3,5-szer több tőkét fektettek az ipari termelésbe. Ha az utolsó

⁵⁶ Hugenberg június 29-én köszönt le a kormányzati tisztségeiről. Az eseményeknek talán nem érdektelen kontextusa, hogy Hugenberg az NSDAP-vel ekkor még koalícióban kormányzó Német Nemzeti Néppárt (DNVP) tagja volt, s lemondatása ürügyül szolgált a DNVP kiszorítására a kormányból, majd a teljes politikai életből.

⁵⁷ GORLOV 2001. 304–305.

⁵⁸ BÚZÁS – NAGY 1961. 137.

⁵⁹ KUDROV 1997. 51–54.

békeév, azaz 1913 adatait vesszük 100%-nak, akkor az ipari termelés indexe 1928-ban 132% volt, míg 1932-ben már 352%.⁶⁰ A szovjet gazdaság sok elemében, például a strukturális alapjait és irányítási elveit tekintve egyedi vonásokat mutatott, ezért kevésbé volt kitéve a különféle nemzetközi hatásoknak. A „nagy áttörés” folyamányaként csak erősödő autark berendezkedés volt az egyik oka annak, hogy a gazdasági világválság által keltett globális megrázkódtatások nagyrészt érintetlenül hagyták az 1929-től kierőszakolt fellendülésnek induló szovjet gazdaságot, míg a tőkés államok gazdasága sokkal érzékenyebben reagált a világgazdasági kondíciók változásaira.

Ráadásul azt a prognózt, miszerint Horthy nemzetközi felhívása kudarcra lett volna kárhóztatva a nemzetközi politikai életben, a legújabb orosz gazdaságtörténeti szakirodalom eredményei is sejtetni engedik. Ezek szerint a nyugati államok gazdasági elitjeinek félelmei a „szovjet árudömpinggel” szemben eleve túlzottak voltak. A szovjet kivitel trendjei ugyanis azt mutatják, hogy a nyugati országokba irányuló export a polgárháború befejezésétől egészen 1930-ig dinamikus, de egyenletes ütemben növekedett, azt nem jellemezték látványos ugrások vagy konjunktúrák. A másik jellemző trendet az 1920-as évek első felétől 1930-ig tartó időszakban az ipari nyersanyagok arányának mérhető és fokozatos növekedése jellemezte az agráripari termékek arányával szemben a szovjet export termékszerkezetében. Igaz, a gazdasági válság éveiben valóban megfigyelhető ennek a tendenciának a módosulása és az agráripari termékek arányának növekedése a szovjet kivitel összértékén belül, az 1930. évi 23%-ról közel 30%-ra. Ezzel párhuzamosan emelkedett az ipari késztermékek és félkész gyártmányok aránya a szovjet importon belül, az 1927–1928. évi 65%-ról 1931-re 88%-ra. A két adatból leszűrhető az a konzekvencia, hogy a szovjet gabonaipari termékek növekedésének okát a világgazdaságon sokkal inkább a szovjet gazdasági termelés szerkezetváltásában kell keresni. A jelentős ipari beruházásokkal járó „nagy áttörés” a belső nyersanyagforrások koncentrációját, így az ipari nyersanyagok exportjának visszaszorítását, s emellett a külföldi modern ipari termékek behozatalának növelését feltételezte. A külföldről importált iparcikkek ellenértékét a szovjet állam a dinamikus mezőgazdasági exportjából származó bevételekből próbálta fedezni,⁶¹ tehát egyáltalán nem állja meg a helyét Horthy – és egyes nyugati gazdasági döntéshozók – ama elgondolása, miszerint a szovjet agrártermékek exportjának intenzitása és annak erősítése szovjet részről a kapitalista államok belső politikai, gazdasági és társadalmi rendjének az aláásását szolgálta volna.

⁶⁰ Az adatokat idézi: WERTH 2003. 220–223.

⁶¹ AFONCEV 2006. 36–37., 40–41.

Szinte bizonyos, hogy az is feltűnt a magyar külpolitika döntéshozóinak, hogy Horthy a nemzetközi összefogásra irányuló felhívásának a papírra vetésekor láthatólag még kiforratlan koncepcióval küszködött, az egész kézírásos fogalmazvány egy hevenyészett gondolatsor, leginkább emocionális töltetű deklamációk benyomását kelti. Erre példaként csak azt hoznám fel, hogy a megszólított államfők között vannak olyan országok, mint például Románia, Jugoszlávia, Bulgária vagy az Amerikai Egyesült Államok legfőbb közjogi méltóságai, amelyek addig, 1932 őszéig – Magyarországhoz hasonlóan – még nem álltak diplomáciai összeköttetésben a Szovjetunióval. Ezek az országok tehát elvileg kisebb rizikóval, kevésbé jelentős következményekkel számolva csatlakozhattak volna egy efféle, a magyar–szovjet kapcsolatok szempontjából nézve ugyancsak kockázatmentes szovjetellenes ad hoc koalícióhoz. Az az európai hatalom ugyanakkor, amelyre ekkoriban Magyarország a kül- és regionális politikájában a leginkább támaszkodhatott, nevezetesen Olaszország, már 1924-ben elismerte a szovjet államot, s komparatív gazdasági kapcsolatrendszert épített ki vele. Rejtély továbbá, hogy miért nem szerepel a kéziratban Ausztria elnöke, Wilhelm Miklas és Albánia királya, I. Zogu (Ahmet Zogu), mint ahogy az is – különösen a fentiek fényében –, hogy miért állította azt Horthy Jungerthnek, hogy a spanyol és a csehszlovák államfőt ki akarta hagyni ebből a bojkottfelhívásból, noha ők annak tervezetében még fel vannak tüntetve. Hacsak nem a feledékenységére vagy a felületességére vezethető vissza, hogy Ausztria államfőjét és Albánia uralkodóját kihagyta a sorból, nem tűnik logikusnak, hogy az osztrák, a spanyol, a csehszlovák elnököt és az albán királyt nem kívánta bevonni ebbe a reprezentatív és minden más európai államra kiterjedő nemzetközi összefogásba.

Az 1933. április 3-i kormányzói meghallgatás során Horthy hivatkozott Jungerth előtt egy magyar mérnökkel folytatott beszélgetésére: „Rögtön in medias res kezdi, hogy igaz-e, amit neki egy Oroszországból jött mérnök mondott, hogy Oroszországban az egész őszi vetés elpusztult, és [a] tavaszira nincs vetőmag. Amerikától akarnak ilyeneket kapni, de kérdés, hogy lehetséges lesz-e.”⁶² Ez nem érdektelen mozzanat, ugyanis egyrészt arra utal, hogy Horthy ebben az időszakban igyekezett olyan – számára politikai szempontból integernek tekinthető – személyektől (mérnökök, diplomaták) tájékozódni, akik tapasztalataikat a helyszínen szerezték, ezért hiteles képet közvetíthettek a szovjet valóságról. Másrészt azért is feltűnő, mert az úgynevezett „mérnökkérdést” a memorandum tervezetében is felhozta. Az első öt éves terv (1929–1933) keretében végrehajtott erőszakos iparosítást („a nagy áttörést”) a szovjet vezetés részben külföldről toborzott humán erőforrások igénybevételével tudta

⁶² Jungerth naplóbejegyzése. Budapest, 1933. április 3. PIL 972. f., 5. ő. e., 20–25. fol. Az illető személyazonosságát nem tudtam megállapítani.

végrehajtani, ebben az időszakban jelentős mértékben megnőtt a külföldi, elsősorban angolszász és német műszakiak alkalmazása a szovjet népgazdaságban. Az 1930-as években rajtuk kívül magyar mérnökök és műszaki szakemberek tucatjai fordultak meg a Szovjetunióban. Nagyobb részük főleg német és osztrák ipari vállalatok alkalmazottjaként huzamosabb ideig ott dolgozott, óhatatlanul kivették a részüket a „nagy áttörés” industrializációs sikereiben. A magyar sajtóorgánumok gyakran tettek közzé a Szovjetunióban szerzett tapasztalataikról készített beszámolókat, interjúkat, visszaemlékezéseket.⁶³

A „szovjet agyelszívás” tiltását, vagyis a nyugati szellemi potenciál és humán erőforrások kihasználásának megakadályozását Horthy a Szovjetunióval szembeni gazdasági blokádnak, tehát a szovjet rendszer megfojtásának egyik eszközeként sürgette: „...elegendő volna talán egy határozat is, amely szerint Szovjet-Oroszországnak tilos árut szállítani, mérnökök és előmunkások beutazási engedélyt nem kaphatnak, azokat, akik már ott tartózkodnak, vissza kell hívni...”⁶⁴ Megítélésem szerint ez is a memorandum irreális célkitűzésének a sorát gyarapítja, hiszen a magyar mérnökök munkavállalása a Szovjetunióban, mint jelenség, nem vonatkoztatható el a magyarországi gazdasági, társadalmi és egzisztenciális viszonyoktól. A magyar műszaki szakemberek az értelmiség nagy részét sújtó munkanélküliség, az elhelyezkedési és megélhetési nehézségeik miatt döntöttek amellett, hogy munkát vállalnak a szak tudásukra igényt tartó Szovjetunióban. Tömeges munkavállalásukra a Szovjetunióban, mint problémára, már a Magyar Mérnöki Kamara Választmánya is felhívta a kormány figyelmét az 1932. augusztus 17-i ülésén.⁶⁵

Nyilvánvaló, hogy az 1932. októberi, magyar kezdeményezésre összekovácsolódó széles nemzetközi szovjetellenes bojkott irreális politikai célkitűzés volt. Ha az 1932. októberi memorandum szövege mellé tesszük Jungerth 1933. április 3-i naplóbejegyzését, arra a következtetésre jutunk, hogy Horthy Szovjetunió-recepcióját 1933 tava-

⁶³ Erre lásd a teljesség igénye nélkül csak az 1933. április 3-i naplóbejegyzést közvetlenül megelőző időszakra vonatkozó beszámolókat: Új embertípusok, új építkezési rendszerek, új termelés, új ipar és – régi vágyak Szovjetországban. Kirchner Gyula főmérnök előadása Szovjetországban szerzett ipari tapasztalatairól. *Pesti Napló*, 1931. január 25. 16.; Mit látott Szovjetországban egy magyar mérnök? Sándor Béla mérnök elmondja moszkvai tapasztalatait. *Pesti Napló*, 1931. október 24. 8.; RING Pál: Milyen a bevándorolt mérnökök helyzete Oroszországban? *Magyarország*, 1931. november 29. 8.; Egy magyar mérnök levele Oroszországból. Kapitalista fényűzés a szovjet fővárosban. *Délmagyarország*, 1932. április 6. 6.; Moszkvától az altáji hegyekig. Papp Sándor magyar mérnök élményei a Szovjetunióban. I. *Új Magyarország*, 1939. február 6. 12. Még korábról könyv alakban: POPPER 1926.

⁶⁴ SZINAI – SZÜCS 1965. 161.

⁶⁵ A Mérnöki Kamara és a kormány takarékosági programja. *A Magyar Mérnök- és Építészegylet Közlönye*, 1932. LXV. kötet. 39–40. sz. 266.

szán már nem csak valamiféle „rögeszmés”, kizárólag az 1919. évi tanácsköztársaság negatív élelményéből táplálkozó eszmei kommunistaellenesség befolyásolta, hanem a félelem is a Szovjetunió – mint erősödő hatalom – túlzott gazdasági expanziójától és geopolitikai térfoglalásától. Amíg 1923–1924-ig a belső krízishelyzetéből és polgárháborús viszonyokból éppen csak kilábaló Szovjetunió „csak” a saját eszméit exportálhatta, addig a magyar mérnökök és Jungerth elmondásai könnyen azt a képzetet kelthették Horthyban, hogy a konszolidált, az európai politikai viszonyok között integrált és gazdaságilag is látványosan izmosodó Szovjetunió egyszer majd saját magát viszi Nyugatra vagy annak a határára. Úgy vélhette, hogy egyszer majd reális fizikai közelségbe fog kerülni a „legfőbb bolsevik fészek”: ez a birodalmi terjeszkedés az oroszországi polgárháború lezárulása és az európai bolsevizálási hullám 1923. októberi németországi utóvédharcainak kudarca óta talán ekkoriban mutatkozott meg számára először.

A diplomáciai kapcsolatok felvétele Magyarország és a Szovjetunió között 1934-ben

Mint ismert, 1934. február 6-án Magyarország és a Szovjetunió felvette egymással a diplomáciai kapcsolatot. Ennek a diplomáciai aktusnak a nemzetközi háttere és előzményei, illetve a két kormány között Rómában folytatott tárgyalások menete alaposan feldolgozott a hazai történeti irodalomban,⁶⁶ ezért most kizárólag Horthy premisszáira és szerepére, illetve a keretszemléletének megváltozását kiváltó lehetséges okok bemutatására kívánok szorítkozni.

Noha a Dísz tér jogilag már 1924-ben is megtehetette volna, hogy nem viszi a parlament elé ratifikálni a berlini tárgyalások eredményeként megszületett egyezményeket, 1934-ben a nemzetközi okmányok szövegtervezetének előkészítése, illetve az erre irányuló egyeztetések során arra az álláspontra helyezkedett, hogy az 1924. évi parlamenti fiaskó megismétlődésének elkerülése végett különválasztja egymástól a diplomáciai kapcsolatok felvételét, valamint annak szabályozását a kereskedelmi egyezmény megkötésétől. A szovjet meghatalmazottakkal folytatandó tárgyalásokra magyar részről Jungerth-Arnóthyt jelölték ki, akit nem sokkal azután rendeltek Budapestre a tárgyalási taktika egyeztetése miatt, hogy átadta a megbízólevelét Ankarában. Erre az egyeztetésre, amelyen Kánya Kálmán külügyminiszteren kívül részt vett Apor Gábor, a Külügyminisztérium Politikai Osztályának vezetője és Danilovics

⁶⁶ A téma legteljesebb, magyar és orosz forrásokon alapuló önálló feldolgozása: KOLONTÁRI 2009. 117–147.

Pál, a tárca Nemzetközi Jogi Osztályának vezetője is, január 18-án került sor. Az itt elhangzottakat csak Jungerth naplójából ismerhetjük meg. A központi kérdés az volt, hogyan lehetne elkerülni a parlamenti ratifikációt. Jungerth az 1924. évi megállapodásokból ki akart hagyni mindent, ami a „parlament approbatióját involválná”, vagyis – ami a törvényi szentesítés kötelezettségét vonná maga után – a kereskedelmi kapcsolatok ideiglenes rendezését érintő cikkelyeket kihagyták a tervezetből. A magyar állam költségvetési nehézségeire hivatkozva külön nyomatékkal kellett képviselnie Jungerthnek a küszöbönálló tárgyalásokon a magyar kormány azon kívánságát, hogy egyelőre ne állítsanak fel állandó jelleggel követségeket a két fővárosban. Erre Kánya szerint azért volt szükség, mert erre hivatkozva számíthattak Horthy jóindulatára, vagyis arra, hogy beleegyeznek a szovjet kormánnyal folytatandó tárgyalásokba.⁶⁷ Mindez arra is következtetni enged, hogy a Dísz tér ezt megelőzően még nem tisztázta Horthyval ezt a kérdést, de az egyeztetés azt a célt is szolgálta, hogy valamilyen alkupozíciót kínáljanak fel a számára: azért cserébe, hogy elengedi a magyar–szovjet megállapodások utólagos normakontrollját, a magyar kormány igyekszik elérni, hogy minél későbbre tolják a budapesti szovjet követség felállítását és szovjet diplomaták magyarországi akkreditálását.

Az olasz fővárosban a tárgyalások január 21. és február 4. között zajlottak, a Magyar Királyság Külügyminisztériumát Jungerth képviselte rendkívüli követi és meghatalmazott miniszteri rangban. Egyértelműen kijelenthető tehát, hogy január 21-re a Dísz tér megszerezte Horthy beleegyezését is, aki nyilván elfogadta a kormány szempontrendszerét és a szovjetekkel szembeni feltételeit.⁶⁸ Erre az esetre is érvényes, hogy az ő előzetes jóváhagyása nélkül el sem kezdődhetek volna a tárgyalások, amelyek fő kérdésévé a követségek felállításának elhalasztása és a harmadik országban állomásozó követek ideiglenes akkreditációjának rendje, illetve mindezek írásba foglalása volt. Minden bizonnyal többek között Horthy megnyugtatóra is szolgáltak a magyar diplomácia ama kívánságai, hogy csökkentsék a majdani szovjet külképviseletek mozgás- és cselekvési szabadságát, korlátozzák a futárszolgálat működését, tiltsák meg egykori magyar állampolgárok – vagyis a Szovjetunióban emigrációban élő magyar kommunisták – alkalmazását a követségen, illetve maximálják a szovjet külképviseletek apparátusának a létszámát. Ugyanúgy, mint 1924-ben, Moszkva ezekre úgy tekintett, mint a presztízsét sértő követelésekre.⁶⁹ Jungerth

⁶⁷ JUNGERTH-ARNÓTHY 1989. 59–62.

⁶⁸ A Budapesten véglegesített magyar tárgyalási anyag lelőhelye: MNL OL K 64. 60. cs., 1934/24. t., 32/1934. res. pol. sz., 133–139. fől.

⁶⁹ Lev Helfand római ügyvivő jelentése Nyikolaj Kresztyinszkij külügyi népbiztoshelyettesnek. Róma, 1934. január 25. AVP RF f. 05.: Makszim Litvinov külügyi népbiztos titkársága, op. 14., p. 97., gy. 28., l. 32–37.

a magyar kormány pénzügyi nehézségeivel, belpolitikai okokkal, így a közvélemény és az egyes pártok várható ellenállásával, illetve Horthy kívánságával érvelt, amire a kormányzatnak tekintettel kellett lennie. Hosszas huzavona után Moszkva végül megelégedett azzal a kompromisszummal, hogy a külképviselet azonnali felállítása helyett a követségek megnyitásának határidejét az új költségvetési év elejéhez, azaz július elsejéhez igazítsák, és ezt rögzítsék is a jegyzőkönyv első pontjában.⁷⁰ A július 1-jei határidőt a szovjet fél a legvégső engedménynek tekintette, azzal érvelve, hogy a magyar követelések teljesítése nemkívánatos precedenst teremtsen, hiszen erre hivatkozva az európai államok nem küldenének diplomáciai képviselőt Moszkvába, ami veszélyeztetné a szovjet diplomácia integritását, illetve sértené a nemzetközi diplomáciai szokásjogot is. Mint később látni fogjuk, ez egy fontos lélektani pillanat volt, de a magyar fél rövid otthoni háttéregyeztetés után elfogadta ezt, s Kánya felhatalmazta Jungertket az okmányok aláírására.⁷¹

Jungerth és Vlagyimir Patyomkin római szovjet követ végül február 6-án parafálta azt a három dokumentumot, amelyek pontot tettek a két ország viszonyában egy évtizede húzódó ügy végére. Kicserélték a február 4-re antedatált ünnepélyes hangvételű jegyzékeket a diplomáciai kapcsolatok felvételéről. Február 6-i dátum alatt aláírtak egy hét cikkelyből álló jegyzőkönyvet a diplomáciai kapcsolatok szabályozásáról. Az első cikkely tartalmazta az ominózus – Horthy megnyugtatását szolgáló – rendelkezést a külképviselet felállításáról, amely szó szerint így hangzik: „Tekintve, hogy Magyarország költségvetési okokból 1934. július 1. előtt nem tudja moszkvai képviseletét felállítani, mindkét kormány egy harmadik országban állomásozó diplomatáját bízta meg azzal, hogy ez idő alatt a másik országban őt képviselje.” A második cikkely határozott a budapesti szovjet kereskedelmi kirendeltség felállításáról és a három diplomáciai immunitást élvező tagjának kinevezéséről. A negyedik cikkely előrevetítette a kereskedelmi tárgyalások megindítását a végleges diplomáciai képviselők kinevezése után. Azt ezt követő pontok tartalmazták a már említett megszorító rendelkezéseket: a diplomáciai futárok személyének és az általuk felvehető csomag maximális súlyának megállapítását, egykori állampolgárok alkalmazásának tilalmát a külképviselet diplomáciai immunitást élvező állományában, illetve a belügyekbe való beavatkozás tiltását. Az 1924. évvel azonos szöveggel a szintén február 6-i dátumú bizalmas levelekben megállapodtak a moszkvai magyar követség maximum tíz fős és a budapesti szovjet külképviselet

⁷⁰ KOLONTÁRI 2009. 138.

⁷¹ JUNGERTH-ARNÓTHY 1989. 99.

maximum tizennégy fős személyi keretszámában, beleértve a helyben felvett segéd-személyzetet is.⁷²

Mint láttuk, a római tárgyalásokat előkészítő külügyminisztériumi egyeztetések kulcsmozzanata annak kitalálása volt, hogyan nyerjék meg Horthy támogatását, hiszen sokan úgy tartották, hogy 1924-ben az ő „kifarolása” a magyar–szovjet megállapodás mögül jelentős mértékben determinálta a ratifikáció körüli huzavona végkifejletét. 1934-ben ezért a kormányzó pozitív hozzáállása elhárította a legfőbbnek vélt akadályt a tárgyalások megkezdése előtt. Sőt, akár egy „filmbéli csavarral” felérő fordulatnak is minősíthető, hogy amikor a római tárgyalások már-már befagyni látszottak, éppen Horthy volt az, aki kimozdította azokat a holtpontról. Jungerth naplója örökít meg egy sorsdöntő részletet a február 3-i, a római tárgyalások kérdésében tartott koronatanácsi ülésről. Eszerint Kánya, látva a szovjet fél merev álláspontját azzal a magyarok által támasztott feltétellel szemben, hogy halasszák el a követségek tényleges felállítását, ezen a koronatanácson „úgy állította be a dolgot, hogy feladja a további küzdelmet”, mire feltehetőleg nem kis meglepetést keltve „maga a kormányzó jelentette ki erre, hogy ha már megkezdjük, csináljuk meg. Ő már erre van most beállítva.” Ezt a kulisszatitkot Kánya árulta el Jungerthnek, miután utóbbi a tárgyalások befejezése és az egyezmények parafálása után hazatért Rómából.⁷³

Akár úgy is fogalmazhatnánk tehát, hogy míg 1924-ben a kormányzó döntéshozatali potenciálja vált a magyar–szovjet megegyezés egyik akadályává, addig tíz év múlva, 1934-ben az ő személye a két ország közötti modus vivendi garanciájává lépett elő. Meglehetősen anakronisztikusan hangzik ezért, hogy Bethlen István mindössze négy nappal a Magyarország és a Szovjetunió közötti 1934. február 4–6-i diplomáciai kapcsolatfelvétel után is a kormányzó felelősségét hangsúlyozta az 1924. évi fiascoért. A Hans Georg von Mackensen német követtel folytatott 1934. február 10-i bizalmas beszélgetésén leszögezte: „Annak idején kizárólag a kormányzó abszolút ellenállása hiúsította meg a dolgot. Horthy tengernagy kijelentette: senki sem kényszerítheti arra, hogy a Szovjet képviselőjét fogadja.”⁷⁴

⁷² Az okmányok francia nyelvű eredeti címpéldányai megtalálhatók: MNL OL K 70. Külügyminisztérium Nemzetközi Jogi Osztályának iratai, 337. cs., 1934–II–1. t., 36–44. fol.

⁷³ JUNGERTH-ARNÓTHY 1989. 99.

⁷⁴ ROMSICS 2019. 309. Azt, hogy a ratifikáció 1924–1925-ben meghiúsult, Bethlen később meglehetősen sajátos módon interpretálta. Az 1920-as évek második felében ugyanis a nyilvánosság előtt, interjúkban, parlamenti beszédekben szinte minden alkalommal a Szovjetunióból fűtött bolsevik propagandatevékenységet tüntette fel annak egyetlen okaként, hogy a Berlinben kötött egyezmények bukásra lettek ítélve. Lásd pl.: Bethlen: „Stresemann politikáját kell követnünk”. *Pesti Napló*, 1927. március 4. 1–3.; Rossi, Corrado: Bethlen érdekes nyilatkozatai a magyar trónkérdésről, Mussoliniról, a fascizmusról, az osztályok együttműködéséről és a szovjetpropagandáról. *Nemzeti Ujság*, 1927. április 8. 1–2. Ez talán mások számára is önellentmondásnak tűnt, mert az egyezmé-

Vajon mivel magyarázható Horthy 1934. január–februári páfördulása, különösen a Szovjetunióval szembeni nemzetközi összefogást sürgető memorandumtervezetének fényében? Milyen szempontok és érvek hatottak álláspontjának megváltozására? Három motívumot valószínűsíthetünk: 1. a Szovjetunió egyre látványosabb integrációját és szerepvállalását a változó nemzetközi környezetben, 2. a magyar–szovjet megállapodással várható előnyöket a magyar külkereskedelem, illetve az annak egyik logisztikai háttérét biztosító magyar folyam- és tengerhajózás fejlődése szempontjából, s végül 3. kisebbik fiának, ifj. Horthy Miklósnak az ebben játszott szerepét.

1. Képletesen szólva a „második elismerési hullámot” Spanyolország és az Amerikai Egyesült Államok vetette el azzal, hogy 1933. július 28-án, illetve november 16-án felvették a diplomáciai kapcsolatot a Szovjetunióval, s ezek után, 1933–1934 fordulójára Európában már egyetlen nagy- és középhatalmi, a globális erőterben pedig egyetlen világhatalmi tényező sem maradt, amely ne fogadta volna el a Szovjetunió legitim létét. Mint az az eddigi feldolgozásokból ismert, a magyar–szovjet viszony rendezése nem függetleníthető a Magyarországot a közép-európai regionális politikájában pártfogoló Olaszország, illetve a balkáni politikájában partnerként tekintett Törökország kifejezett akaratától. Az olasz és török érdekviszonyok feltárása nem feladata ennek a tanulmánynak. Kolontári Attila részletesen datálja monográfiájában, hogy utóbbi az 1920-as évek második felétől mily állhatatosan próbált közvetíteni Magyarország és a Szovjetunió között.⁷⁵ Érzékletesen bemutatja továbbá azt is, hogy 1933 végén, azok után, hogy az Egyesült Államok is elismerte a Szovjetuniót, milyen erőteljes nyomás nehezedett Budapestre Mussolini részéről, hogy tegyen lépéseket Moszkva felé, s ezzel 1933–1934 fordulóján Róma és Ankara között valószínű versenyfutás alakult ki abban a kérdésben, hogy kinek az égisze alatt és gyámolításával jöjjön létre a magyar–szovjet diplomáciai kontaktus. Ebből a versenyfutásból az előbbi került ki győztesen.⁷⁶ Úgy vélem, hogy Horthy „jobb belátásra térítésében” a fő érdemeket a magyar diplomáciai apparátus Grand Old Man-jének, azaz Kánya Kálmánnak kell tulajdonítanunk,⁷⁷ aki nyilvánvalóan megismételte a kormányzó előtt Mussolini egy 1933. december 6-i utasításában foglalt érveket, amelyeket a magyar diplomáciai apparátus tagjai is osztottak. Ezek között külpo-

nyek aláírását követő hetekben és hónapokban, a becikkelyezést övező politikai huzavona során, ellenfelei előtt igyekezett kisebbíteni a kommunista propaganda jelentőségét, s az agitáció Magyarországra leselkedő veszélyeit az egyezmények várható diplomáciai és gazdasági előnyeivel próbálta dezavualni.

⁷⁵ KOLONTÁRI 2009. 89–98.

⁷⁶ KOLONTÁRI 2009. 117–123.

⁷⁷ RÉTI 2003. 131.

litikai indíttatású argumentumok játszottak hangsúlyos szerepet. Így például az, hogy már minden nagyobb állam és kis ország elismerte a Szovjetuniót, továbbá az utóbbi és a Kisantant-államok közötti viszony hivatalos rangra emelése már csak idő kérdése. Mussolini intenciói között szerepelt az is, miszerint az olasz tapasztalatok már megmutatták, hogy a kommunista propagandát, illetve annak intenzitását semmilyen módon nem befolyásolja a közvetlen diplomáciai kapcsolattartás a Szovjetunióval.⁷⁸

Az olasz vezető váteszként látott a jövőbe: 1934. január 22-én a Kisantant-országok külügyminiszterei a Kisantant Állandó Tanácsának zágrábi ülészakán kinyilvánították, hogy eljött a megfelelő idő arra, hogy országaik elismerjék a Szovjetuniót. Az ülészak záró jegyzőkönyvében rögzítették, hogy a diplomáciai kapcsolatok felvételét nem szövetségént, hanem tagállamonként külön-külön valósítják meg, de annyiban összehangolják, hogy ezt akkor kezdeményezik, ha a román és a szovjet fél elfogadott valamilyen közös formulát a kettejük közötti viszony rendezésére vonatkozóan.⁷⁹ Ekkorra már megkezdődtek a magyar–szovjet tárgyalások Rómában, ám a Kisantant zágrábi határozata nemcsak újabb érvet szolgáltatott a Szovjetunió elismerése mellett, hanem lépéskényszerbe hozta a magyar kormányt. Budapest nyilvánvalóan nem engedhette meg magának, hogy a Kisantant országai közvetlenül a szovjet fővárosban magyarelles diplomáciai lobbistákat fejtsenek ki, mindezt úgy, hogy azokat a magyar diplomácia a helyszínen nem tudja semlegesíteni. Ezzel a Kárpát-medencei antirevizionista blokk egy újabb nagyhatalmi protektorra tehetett volna szert. Az olaszok a tárgyalások ideje alatt is nyomást gyakoroltak a magyar kormányra. Mussolini a budapesti olasz követ, Ascanio Colonna révén interveniált Gömbös-nél a követségek mielőbbi felállítására érdekében.⁸⁰

2. A kereskedelmi együttműködés gondolata Horthytól sem volt idegen, erről még orosz levéltári forrásokból is képet nyerhetünk. A kormányzót, aki az Osztrák–Magyar Monarchia hadiflottájának legmagasabb rangú tisztjeként szolgált, a haditengerészeti pályafutása során sikereket könyvelhetett el,⁸¹ láthatólag élénken foglalkoztatta a dunai folyami flottilla sorsa. Többször is hangoztatta, hogy a Kelet, így a Szovjetunió felé irányuló magyar külkereskedelem élénkítéséhez jobban ki kellene használni a dunai szállítási útvonalat. A csepeli kikötő tengeri átrakodóközponttá fejlesztését prioritásként kezelte, kezdeményező lépéseket tett ebben az ügyben.⁸² Alekszandr Bekzadian budapesti szovjet követ megbízólevelének átadásakor felve-

⁷⁸ RÉTI 2003. 130.

⁷⁹ AVDEJEV – UNGUREANU 2000. 415.

⁸⁰ PUSKAS 1995. 265.

⁸¹ Erre részletesen: TURBUCZ 2022.

⁸² A csepeli kikötő folyamtengeri átrakodó központtá fejlesztésére részletesen: BEKE 1989.

tette a gazdasági kapcsolatok, és a dunai és a Fekete-tengeri kereskedelem fejlesztésének kérdését. Bekzadian az erről írt jelentésében szó szerint úgy fogalmazott, hogy Horthy „ennek a rögeszmének a rabja”.⁸³ Azt, hogy ez nem csupán egy szimpla protokolláris gesztus volt Horthy részéről, a szovjet követ egy későbbi jelentése is sejtetni enged. Bekzadian az 1936. évi kormányzói újévi fogadás előtt egy héttel vadászaton vett részt Horthyval, amelyre csak tizenkét embert hívtak meg, a diplomáciai karból őt és a távozó osztrák követet. Megjegyzete, hogy a reggelinél Horthy mellé ültették, ami szerinte nem lehetett véletlen. Mind a vadászaton, mind az újévi fogadáson Horthy ismét sürgette Bekzadiannál a kereskedelmi és szállítási egyezmény megkötése előtt tornyosuló problémák megoldását. Sőt azt is ajánlotta, hogy a Szovjetunió rendeljen Magyarországtól új gyártmányú folyami hajókat.⁸⁴

Úgy vélem, ebben a kontextusban is értelmet nyer az, amit Horthy a Jungerth-tel folytatott 1933. április 3-i beszélgetésén hangoztatott: „Ezekben fekszik egy nép gazdagsága. [Mármint a saját tengeri kijárat nyújtotta gazdasági, logisztikai és (katonai és kereskedelmi) hajózási kapcsolatok lehetőségében]. Ezért akarja Budapestet tengeri kikötővé fejleszteni. Ebben most egy nagy lépéssel jött előre, néhány hete keresztülvitte, hogy a hajózási ügy egy kézbe kerüljön stb.”⁸⁵ Horthy ezen a helyen nyilván az ő elnökletével összeülő 1933. március 14-i koronatanácsra utal, amely megvizsgálta a dunai szállítási útvonal fejlesztésének lehetőségét. Ezen az ülésen döntöttek a keleti kereskedelmi kapcsolatok fejlesztésére létrehozott Magyar–Egyiptomi Kereskedelmi Rt. működésének engedélyezéséről, illetve a holland Apollinaris III folyam-tengerjáró hajó bérbevételéről, amely az export- és importárut képes volt mind a dunai, mind a tengeri útvonalon átrakodás nélkül szállítani.⁸⁶ Az 1920-as és 1930-as években a magyar külkereskedelem egyik kulcskérdése az volt, hogy a távolabbi országokba szánt magyar exporttermékeket hogyan lehetne eljuttatni a dunai vízi szállítási útvonal felhasználásával, hiszen ez minden gazdaságstatisztikai számítás szerint olcsóbb volt, mint a vasúti vagy a trieszti kikötőn keresztül megvalósuló tengeri teherszállítás. Ugyanakkor a Dunán folyami uszályokkal csak Bräiláig és

⁸³ Bekzadian jelentése Kresztyinszkijnek. Budapest, 1935. január 26. AVP RF f. 010., op. 10., p. 50., gy. 32., l. 3–12. Magyarul megjelent: SERES 2007. 240–247. Bekzadian pályafutására és budapesti diplomáciai szolgálataira: KOLONTÁRI 2022.

⁸⁴ Bekzadian jelentése Kresztyinszkijnek. Budapest, 1936. január 5. AVP RF f. 010., op. 11., p. 68., gy. 30., l. 1–2.

⁸⁵ Jungerth naplóbejegyzése. Budapest, 1933. április 3. PIL 972. f., 5. ö. e., 20–25. fol.

⁸⁶ MIZIK 1995. 290–291. A „hajózási ügy egy kézbe kerülése” mindazonáltal nem ehhez a döntéshez, hanem az 1932. július 22-én hatályba lépő 1932. XVI. törvénycikkhez köthető, amely növelte az állami tulajdonhányadot a Magyar Folyam- és Tengerhajózási Rt. részvénytársaságban, és ezzel a kereskedelemügyi miniszter számára felügyeleti jogkört delegált a cég teljes gazdálkodása, illetve ügy- és üzletvitelére. *MT* 1933. 130–136. A kulcsfontosságú 2. és 5. §. helye: 132–133.

Galați-ig lehetett az árut szállítani, át kellett rakodni tengerjáró hajókra, ráadásul mind a román hatóságok, mind a Nemzetközi Duna Bizottság különböző jogcímen illetéket szedett az áru átrakodásáért és raktározásáért. Az Apollinaris III bérbevétele a magyar kereskedelmi cégek és áruszállítók számára gyorsította, és rentábilissá tette az export-import forgalmat Magyarország és a Fekete-, illetve a Földközi-tenger medencéjében fekvő országok között.⁸⁷

Horthy ajánlata Bekzadian számára nem volt életidegen. A magyar kereskedelmi delegáció 1934. május 25. és június 14. közötti szovjetunióbéli útja és tárgyalásai idejére⁸⁸ már kézzelfogható közelségbe került magyar gyártmányú folyam-tengerjáró hajók vízre bocsátása, az első prototípus legyártása a Ganz hajógyárában a végéhez közeledett. Nem véletlen ezért, hogy a kereskedelmi delegáció tagjai a Budapest–Odessza közvetlen vízi szállítási útvonal kiaknázásának a lehetőségét is megvitatták Moszkvában a Külkereskedelmi Népbiztosság illetékeseivel. A *Budapest* névre keresztelt folyam- és tengerjáró hajót 1934. augusztus 14-én bocsátották vízre, s nem sokára megtette első próbaútját Óbudáról Isztambulon, Bejrúton és Haifán keresztül az egyiptomi Alekszandriába. A hazai sajtóban a magyar kereskedők nagy álmának megvalósulásaként aposztrofálták ezt az eseményt, hiszen így – a Dunán, átrakodás nélkül – Magyarország és a Földközi-tenger keleti medencéjében és a Fekete-tenger partvidékén fekvő országok között közvetlen vízi kapcsolat létesülhetett.⁸⁹ A magyar uszályok Csepelről Odesszán vagy Nyikolajeven keresztül elvileg még a szovjet belvízi területnek számító folyókra is felhajózhattak.

3. Nem tartom kizártnak, hogy Horthy rugalmasabb és végső soron támogató álláspontjának kialakításában szerepet játszott kisebbik fia, az akkoriban pénzügyi szakemberként tevékenykedő ifjabb Horthy Miklós is. Ő ugyanis 1928 és 1939 között a szovjet piac megnyitásáért már 1923–1924-től a kormánynál erőteljesen lobbizó Angol–Magyar Bank (AMB) vezetésében töltött be különféle tisztségeket, eleinte annak aligazgatója, majd igazgatója volt. Emellett az AMB és a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank közös érdekeltiségébe tartozó, 1933-ban alakult Magyar–Egyiptomi Kereskedelmi Rt. ügyvezető igazgatói posztját is ő foglalta el a részvénytársaság alapításától kezdve. Ez a cég különféle mezőgazdasági termékek, elsősorban élőállatok (szarvasmarha, sertés, ló) és feldolgozott hústermékek exportjával foglalkozott a közel- és közép-keleti országokba, s már a kezdetek-kezdetétől igyekezett megvetni a lábát Iránban is. A közel- és közép-keleti országokba vezető szárazföldi és vízi tranzitforgalom zavartalanságának biztosítása megkerülhetlenné tette a gazdasági

⁸⁷ Ennek alátámasztására gazdaságstatisztikai példákat hoz: SERES 2010. 97–98.

⁸⁸ Részletesen: SERES 2010. 80–86.

⁸⁹ DOMONY Móric: A dunai hajózás az 1934. évben. *Pesti Tőzsde*, 1934. december 20. 18.

kapcsolatok kiépítését, s ennek keretében a rég óhajtott kereskedelmi és szállítási egyezmény megkötését a Szovjetunióval. Emellett a közép-ázsiai szovjet köztársaságok potenciális beszállítókként jöhettek számításba az élőállat-piacon.⁹⁰

A budapesti szovjet követség 1935–1936-ban kelt jelentéseiben többször is találkozunk a kisebbik Horthy fiú nevével és cégével. A diplomáciai kapcsolatok felvétele után ugyanis az AMB vezetése ismét kedvezőnek ítélte a helyzetet ahhoz, hogy fel-elevenítsen egy korábbi, ám sikertelen, mind az illetékes magyar, mind a szovjet hatóságok ellenállásán elbukott kezdeményezést egy magyar–szovjet vegyes kereskedelmi társaság létrehozására.⁹¹ Az AMB-hez tartozó konzorcium nevében éppen ifj. Horthy Miklós járt el a Magyar Külkereskedelmi Hivatalnál a társaság megalapítása érdekében.⁹² A budapesti szovjet követség 1935. évi záró jelentésében Bekzadian egy külön bekezdést szentelt az AMB és az annak égisze alá tartozó Magyar–Egyiptomi Kereskedelmi Rt. kitaró erőfeszítéseinek. A szovjet Külügyi Népbiztosság budapesti rezidense negatívan viszonyult a vegyes kereskedelmi társaság felállításának gondolatához. Elutasítását azzal indokolta, hogy egy ilyen alakulat egyfajta „kommissziós szervezetté” és kizárólagos közvetítővé lépne elő a szovjet állami export- és importszervek, illetve a magyar exportőrök és importőrök között oly módon, hogy közben alacsony alaptőkéje (100 000 pengő) miatt nem tudná finanszírozni a magyar exporttevékenységet.⁹³ Egy nem sokkal később kelt jelentésben ugyancsak monopoltörekvéseknek minősítették a Horthy fiának nevével összeforrott konzorcium lobbitevékenységét, egyenesen úgy fogalmaztak, hogy az ifjabb Horthy és az AMB kizárólagos beszállítói pozíciókra igyekeznek szert tenni a szovjet élőállat-piacon.⁹⁴

Horthy álláspontjának megváltozásában tehát több motívum is szerepet játszhatott. Az európai politikai konstelláció mindenki számára észlelhető módosulása, az erőteljes olasz nyomás, a kormányzati tényezők egységes kiállása és számára is akceptálható pragmatikus argumentációja, s feltehetőleg a fia gazdasági tevékenysége is arra készítette, hogy – bizonyos korlátok és feltételek meghagyása mellett – ne ellenezze a szinte már megkerülhetetlen kapcsolatfelvételt. Minden jel arra utal

⁹⁰ Feljegyzés a Magyar–Egyiptomi Kereskedelmi Rt. alapításáról és tevékenységi köréről. Budapest, 1933. március 3. MNL OL Z 96. 66. cs., 85. t., 4367/I. sz.

⁹¹ Az Orosz–Magyar Kereskedelmi Rt. létrehozásának történetére részletesen: SERES 2010. 43–55.

⁹² A Magyar–Egyiptomi Kereskedelmi Rt. igazgatósági ülésének jegyzőkönyve. Budapest, 1935. május 16. MNL OL Z 96. 66. cs., 85. t., 4367/VII. sz.

⁹³ Bekzadian jelentése Kresztyinszkijnek, Budapest, 1936. február 16. AVP RF f. 010., op. 11., p. 68., gy. 29., l. 11–29.

⁹⁴ Szemjon Mirnij követségi első titkár jelentése Borisz Rozenblumnak, a Külügyi Népbiztosság Gazdasági Osztálya vezetőjének, Budapest, 1936. augusztus 16. AVP RF f. 010., op. 11., p. 68., gy. 30., l. 118–119.

emellett, hogy az ebből származó gazdasági-kereskedelmi preferenciákat szintén felismerte, sőt, a magyar–szovjet vízi (folyami és tengeri) szállítmányozási együttműködésben rejlő lehetőségek kiaknázását maga is fontosnak és előnyösnek tartotta.

Záró gondolatok

Úgy vélem, hogy Horthynak a szovjet államisággal, illetőleg a magyar–szovjet bilaterális viszony rendezésével kapcsolatos álláspontját – és annak változásait – nem kizárólag egy érzelmi attitűd, valamiféle „begyöpösödött” vagy „rögeszmés” kommunistaellenesség befolyásolta, hanem a nemzetközi folyamatok tektonikája is, amit ő rendszerint igyekezett megérteni és abból a konzekvenciákat levonni. Legalábbis a fennmaradt források, s mindenekelőtt Jungerth-Arnóthy Mihály publikálatlan és publikált naplófeljegyzéseinek célirányos elemzése erre enged következtetni. 1924 nyarán még úgy tűnhetett számára, hogy a Szovjetunió integrálódni fog az európai konszernben, míg ugyanaz év őszén az angol–szovjet viszony látványos megromlása és a Németországban még mindig befolyásos orosz emigráns körök aktív ellenlobbija inkább ennek az integrációnak a törekenységét és ideiglenes jellegét erősítették benne. Valószínű, hogy 1932 őszén is dominánsabbnak vélte azt a nemzetközi konjunktúrát, amely – nemzeti hatáskörben hozott – védővámokkal igyekezett gátat vetni a bünbáknak kikiáltott „szovjet gabonadömpingnek” mint a világgazdasági válság lecsengése felé a Szovjetunióval való kereskedelmi kapcsolatok helyreállítását hangoztató nemzetközi és hazai észérveket. Ezeknek a gazdasági intézkedéseknek a láncolatában ő minden bizonnyal a polgárháborús időszakban a tőkés államok részéről egyszer már alkalmazott blokádpolitika előszelét vélte felfedezni. 1934-re azonban – a kommunista propaganda kiküszöbölésének egyezményes garantálása esetére – mind politikai-diplomáciai, mind gazdasági szempontból a Szovjetunióval fenntartott hivatalos viszonyt már maga is inkább szükségesnek, mint veszélyesnek látta.

Ennek kontextusában érdemes ismételten felhívni a figyelmet Jungerth 1933. április 3-i, fent többször idézett naplóbejegyzésére. Ennek van még egy rendkívül érdekfeszítő bekezdése, ami Horthy valamelyest realiztikus idő- és térérzékét, s így alakítható geopolitikai perspektíváit tükrözi: „Aztán áttértünk a balti államokra. Azok nehéz, s eztáni helyzetére. Ő nem hisz ezek függetlenségének megmaradásában... Őfőméltósága a kikötők miatt hiszi, hogy az oroszok előbb utóbb ki fognak jönni a tengerhez, hogy nagy szakértéssel magyarázza az oroszok kikötők iránti törekvé-

seit Wladivostoktól Revalig [!].”⁹⁵ Egészen megdöbbentő, különösen az utókor felől nézve, hogy 1933 tavaszán Horthy mennyire determinálnak látta a balti államok helyzetét. Egy olyan eseményt, nevezetesen a függetlenségük elvesztését jósolta meg már ekkor magabiztosan, ami rövid időn belül, szűk hét-nyolc év múlva, 1939–1940-ban valóban bekövetkezett.

Bibliográfia

- AFONCEV 2006. АФОНЦЕВ, Сергей: От Российской империи к СССР. Структура торговли со странами Запада. In: *Экономическая история. Ежегодник. 2006*. Отв. ред. ПЕТРОВ, Юрий. РОССПЭН, Москва, 2006.
- AVDEJEV – UNGUREANU 2000. *Советско–румынские отношения. Том I. 1917–1934. Документы и материалы*. Председатели Редколлегии: Авдеев, Александр – УНГУРЯНУ, Михай-Разван. Международные отношения, Москва, 2000.
- BARSENKOV – VDOVIN 2005. БАРСЕНКОВ, Александр – ВДОВНИ, Александр: *История России 1917–2004*. Аспект-Пресс, Москва, 2005.
- BEKE 1989. BEKE Margit: A Budapest-Csepeli Nemzeti Szabadkikötő története 1928–1940. *Századok*, 1989/ 1–2. 125–162.
- BELOUSZOV 2002. БЕЛОУСОВ, Рем: *Экономическая история России. XX век. Книга 3. Тяжёлые годы роста и обновления*. ИздАТ, Москва, 2002.
- BÚZÁS – NAGY 1961. BÚZÁS József – NAGY András: *Magyarország külkereskedelme 1919–1945*. Közgazdasági és Jogi, Budapest, 1961.
- DDI 1987. *I Documenti diplomatici italiani. Settima serie: 1922–1935. Volume XII. (1 aprile – 31 dicembre 1932)*. Presidente del comitato de redazione: ANCHIERI, Attore. Istituto Poligrafico e zecca dello Stato, Roma, 1987.
- DOLMÁNYOS 1966. DOLMÁNYOS István: A magyar–szovjet diplomáciai kapcsolatok egy napló tükrében (1920–1939). *Valóság*, 1966/1. 73–85.
- FÜLÖP – SIPOS 1998. FÜLÖP Mihály – SIPOS Péter: *Magyarország külpolitikája a XX. században*. Aula, Budapest, 1998.
- GALI 2022. GALI Máté: A Horthy-korszak megítéléséről. Historiográfiai áttekintés. In: *Uő: A próbára tett nemzet. Fejezetek Magyarország modern kori történelméből*. MCC Press, Budapest, 2022. 277–356.
- GERGELY – PRITZ 1998. GERGELY Jenő – PRITZ Pál: *A trianoni Magyarország 1918–1945*. Vince, Budapest, 1998.

⁹⁵ Jungerth naplóbejegyzése, Budapest, 1933. április 3. PIL 972. f., 5. ö. e., 20–25. fol.

- GULYÁS 2013. GULYÁS László: *A Horthy-korszak külpolitikája. 2. A húszas évek második fele 1924–1931*. Attraktor, Máriabesnyő, 2013.
- GORLOV 2001. ГОРЛОВ, Сергей: *Совершенно секретно. Альянс Москва–Берлин, 1922–1933 гг. (Военно–политические отношения СССР – Германия)*. ОЛМА-ПРЕСС, Москва, 2001.
- HAMERLI 2018. HAMERLI Petra: *Magyar–olasz diplomáciai kapcsolatok és regionális hatásaik*. (DH Könyvek.) Fakultás, Budapest, 2018.
- HOREL 2017. HOREL, Catherine: *Horthy*. Kossuth, Budapest, 2017.
- JUHÁSZ 1988. JUHÁSZ Gyula: *Magyarország külpolitikája 1919–1945*. Kossuth, Budapest, 1988. 3.
- JUNGERTH-ARNÓTHY 1989. JUNGERTH-ARNÓTHY Mihály: *Moszkvai napló*. Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta: SIPOS Péter – SZÜCS László. (Sisak és cilinder.) Zrínyi, Budapest, 1989.
- KN 1924. *Az 1922. június hó 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés naplója*. XXVI. kötet. Athenaeum, Budapest, 1924.
- KN 1931. *Az 1927. évi január hó 25-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója*. XXXVI. kötet. Athenaeum, Budapest, 1931.
- KOLONTÁRI 2009. KOLONTÁRI Attila: *Magyar–szovjet diplomáciai, politikai kapcsolatok 1920–1941*. (Politikatörténeti Füzetek XXXI.) Napvilág, Budapest, 2009.
- KOLONTÁRI 2012. КОЛОΝТАРИ АТТИЛА: *Алексей фон Лампе. Военный агент барона Врангеля в Венгрии. Сборник документов*. АИРО-XXI, Москва, 2012.
- KOLONTÁRI 2020. KOLONTÁRI Attila: Jungerth (1933-tól Jungerth-Arnóthy) Mihály. In: *Kézikönyvek a Horthy-korszak tanulmányozásához. I. kötet. III életrajz a külpolitika történetéhez (1919–1944)*. Szerk. GULYÁS László. Egyesület Közép-Európa Kutatására, Szeged, 2020. 210–214.
- KOLONTÁRI 2022. KOLONTÁRI Attila: Alekszandr Artyemjevics Bekzadjan a Szovjetunió első állandó magyarországi követe. In: *„Fejtágító”. Ünnepi tanulmányok Pásztor Péter 80. születésnapjára*. Szerk. SERES Attila. Modernkori Oroszország és Szovjetunió Története Kutatócsoport, Pécs, 2022. 307–323.
- KRASZOVICKAJA 2013. КРАСОВИЦКАЯ, Татьяна: *Партия советских коммунистов в 1920–1930-е годы*. In: *История Коммунистической партии Советского Союза*. Отв. ред. БЕЗБОРОДОВ, Александр. Москва, 2013. 161–235.
- KUDROV 1997. КУДРОВ, Валентин: *Советская экономика в ретроспективе. Опыт переосмысления*. Институт Европы РАН–Наука, Москва, 1997.

- MIZIK 1995. MIZIK Károly: A Duna-tengerhajózási tevékenység múltja, jelene és jövője. *Közlekedéstudományi Szemle*, 1995/ 8. 290–293.
- MT 1925. *Magyar Törvénytár. 1924. évi törvénycikkek.* Jegyzetekkel ellátta: TÉRFY Gyula. Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet, Budapest, 1925.
- MT 1926. *Magyar Törvénytár. 1925. évi törvénycikkek.* Jegyzetekkel ellátta: TÉRFY Gyula. Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet, Budapest, 1926.
- MT 1933. *Magyar Törvénytár. 1932. évi törvénycikkek.* Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet, Budapest, 1933.
- NYEZSINSZKIJ 1992. НЕЖИНСКИЙ, Леонид: Идея «мировой революции» и внешняя политика советского государства в 1917–1921 годах. In: *Советская внешняя политика 1917–1945. Поиски новых подходов.* Отв. ред. НЕЖИНСКИЙ, Леонид. Международные отношения, Москва, 1992. 8–62.
- NYEZSINSZKIJ 1993. НЕЖИНСКИЙ, Леонид: Зарождение доктринальных основ советской внешней политики (1917–1921). In: *Советская внешняя политика в ретроспективе.* Отв. ред. ЧУБАРЬЯН, Александр. Институт всеобщей истории РАН, Москва, 1993. 23–29.
- NYEZSINSZKIJ 2004. НЕЖИНСКИЙ, Леонид: *В интересах народа или вопреки им? Советская международная политика в 1917–1933 годах.* Институт российской истории РАН – Наука, Москва, 2004.
- NYEZSINSZKIJ 2008. НЕЖИНСКИЙ, Леонид: *Пути и перепутья советской международной политики в 1934–1941 гг.* Гриф и К., Тула, 2008.
- PEJKOVSKA 1992. ПЕЙКОВСКА, Пенка: Българският дневник на Михай Юнгерт-Арноти, унгарски пълномощен министър во София през 1939–1944 г. In: *Известия на държавните архиви.* Том 63. (1992). Главно управление на архивите при Министерския Съвет, София, 1992. 87–139.
- POPPER 1926. POPPER József: *A mai Szovjetország. Egy tanulmányút élményei.* (Utazások és felfedezések.) Világirodalom, Budapest, 1926.
- PRITZ 1999. PRITZ Pál: A magyar külügyi szolgálat 1944-ben a német megszállástól október 15-ig. *Múltunk*, 1999/4. 120–137.
- PUSKAS 1995. ПУШКАН, Андрей: *Внешняя политика Венгрии. Апрель 1927 г.–февраль 1934 г.* Институт славяноведения и балканистики РАН, Москва, 1995.
- REMÉNYI 1969. REMÉNYI Lajos: *Külkereskedelempolitika Magyarországon 1919–1924.* (Gazdaságtörténeti értekezések. 5.) Akadémiai, Budapest, 1969.

- RÉTI 1998. RÉTI György: *Budapest–Róma Berlin árnyékában. Magyar–olasz diplomáciai kapcsolatok 1932–1940*. ELTE Eötvös, Budapest, 1998.
- RÉTI 2003. RÉTI György: *A Palazzo Chigi és Magyarország. Olasz diplomáciai dokumentumok Magyarországról (a Gömbös-kormány időszakában) 1932–1936*. Fischermann Nyomda, Budapest, 2003.
- ROMSICS 2019. ROMSICS Ignác: *Bethlen István. Politikai életrajz*. Osiris, Budapest, 2019.
- SAKMYSTER 2001. SAKMYSTER, Thomas: *Admirális fehér lovon*. Helikon, Budapest, 2001.
- SERES 2007. SERES Attila: A budapesti szovjet követség jelentései 1934–1935. In: *Lymbus Magyarástudományi Forrásközlemények*, 2007. Főszerk. Ujváry Gábor. Balassi Bálint Magyar Kulturális Intézet – Klebelsberg Kuno Alapítvány – Magyar Országos Levéltár – Nemzetközi Magyarástudományi Társaság – Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 2007. 225–292.
- SERES 2010. SERES Attila: *Magyar–szovjet gazdasági kapcsolatok 1920–1941*. (Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 42.) MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 2010.
- SIPOS – SZÜCS 1988. SIPOS Péter – SZÜCS László: Orosz orientáció 1920 után? Jungerth-Arnóthy Mihály magyar diplomata feljegyzései, 1945. *História*, 1988/2–3. 25–26.
- SIPOS 1997. SIPOS Péter: Jungerth-Arnóthy Mihály. In: *Magyarország a második világháborúban. Lexikon A–Zs*. Főszerk. SIPOS Péter. Szerk. RAVASZ István. Petit Real, Budapest, 1997. 537.
- SIPOS 2015. SIPOS Levente: Jungerth-Arnóthy Mihály a külügy élén, 1944. *Rubicon*, 2015/2. 78–81.
- SURÁNYI 1993. SURÁNYI Róbert: *A brit Munkáspárt és a Szovjetunió (1917–1924)*. Akadémiai, Budapest, 1993.
- SZINAI – SZÜCS 1965. *Horthy Miklós titkos iratai*. Az iratokat sajtó alá rendezte, magyarázó szövegekkel és jegyzetekkel ellátta: SZINAI Miklós – SZÜCS László. Kossuth, Budapest, 1965.³
- TURBUCZ 2014. TURBUCZ Dávid: *Horthy Miklós*. Napvilág, Budapest, 2014.²
- TURBUCZ 2022. TURBUCZ Dávid: *Horthy Miklós, a tengerésztiszt*. Jaffa, Budapest, 2022.
- VAHRAMEJEV – KULESOV 2014. ВАХРАМЕЕВ, Александр – КУЛЕШОВ, Сергей: *Очерки истории советской внешней политики (1917–1991 гг.)*. Вузовская книга, Москва, 2014.
- WERTH 2003. ВЕРТ, Николас: *История советского государства 1900–1991*. Весь Мир, Москва, 2003.

Levéltári jelzetek

AVP RF	Архив внешней политики Российской Федерации (Oroszországi Föderáció Külpolitikai Levéltára)
04. sz. fond	Georgij Csicserin külügyi népbiztos titkársága
05. sz. fond	Makszim Litvinov külügyi népbiztos titkársága
010. sz. fond	Nyikolaj Kresztyinszkij külügyi népbiztoshelyettes titkársága
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
K 63.	Külügyminisztérium Politikai Osztályának általános iratai
K 64.	Külügyminisztérium Politikai Osztályának rezervált iratai
K 70.	Külügyminisztérium Nemzetközi Jogi Osztályának iratai
Z 96.	Angol–Magyar Bank Rt. Okmánytára
PIL	Politikatörténeti Intézet Levéltára
972. fond	Jungerth–Arnóthy Mihály hagyatéka

Rövidítések

adm. sz.	adminisztratív szám
al. sz.	alapszám
cs.	csomó
d.	doboz
f.	fond
fol.	folió
gy.	дело (ügyirat)
l.	лист (lap)
op.	опис (állag raktári jegyzéke)
ő. e.	őrzési egység
p.	папка (ügyiratköteg)
res. sz.	rezervált szám
sz.	szám
t.	tétel

ATTILA SERES

MIKLÓS HORTHY'S ABOUT-FACE REGARDING THE SOVIET
UNION BETWEEN 1924 AND 1934

(Abstract)

The chief question that the study attempts to answer is how Regent Miklós Horthy, despite strong distaste for communism fed by “real-life experience” with the Hungarian Soviet Republic in 1919, came to the decision in 1934 to recognize “the nest of Bolshevism”, i.e., the Soviet Union, and establish diplomatic ties with it. What role did the Regent personally play in shaping Hungarian-Soviet relations between 1924 and 1934? In terms of the context of geopolitical relations, how did his decisions influence the evolution of this relationship?

The most important reference in terms of answering these questions is the heretofore partially unpublished diary of Mihály Jungerth-Arnóthy, the Hungarian envoy to Moscow between 1934 and 1939. The study – divided into three chronological and thematic parts – attempts to reconstruct how Horthy’s position evolved: 1. His bid to resolve Hungarian–Soviet relations in 1924–1925; 2. His drafting of a memorandum in 1932 calling for an international coalition against the Soviet Union; 3. Establishment of diplomatic relations between Hungary and the Soviet Union in 1934.

The study concludes that Horthy’s geopolitical perspectives as the head of state were realistic. In terms of Soviet statehood and the resolution of Hungarian-Soviet bilateral relations, his views – and their evolution – were not solely influenced by an emotional attitude, a kind of “dogmatic” or “obsessive” hatred of communism, but rather also took into account the tectonics of international processes, which he regularly strove to understand and draw conclusions therefrom.

ATTILA SERES

WANDEL IN MIKLÓS HORTHYS SOWJETUNION-REZEPTION
ZWISCHEN 1924 UND 1934

(Resümee)

Die Hauptfrage der Studie besteht darin, wie der Reichsverweser Miklós Horthy trotz seiner Antipathie gegenüber dem Kommunismus – die sich aus seiner „Lebenserfahrung“ der ungarischen Räterepublik 1919 nährte, so weit ging, 1934 zu akzeptieren, dass Ungarn „das Nest des Bolschewismus“, die Sowjetunion, anerkannte und diplomatische Beziehungen mit ihr aufnahm. Welche Rolle spielte der Reichsverweser persönlich bei der Gestaltung des ungarisch–sowjetischen Verhältnisses zwischen 1924 und 1934? Welche Entscheidungen fällte er im Kontext der geopolitischen Verhältnisse, die die Entwicklung dieses Verhältnisses beeinflussten?

Zur Beantwortung dieser Fragen dienen als wichtigster Anhaltspunkt die bisher teilweise noch nicht publizierten Tagebuchaufzeichnungen von Mihály Jungerth-Arnóthy, der zwischen 1934 und 1939 als Ungarns Gesandter in Moskau tätig war. In drei chronologische und thematische Einheiten aufgeschlüsselt versucht die Studie, die Veränderungen von Horthys Standpunkt zu rekonstruieren: 1. Vorstoß zur Regelung des ungarisch–sowjetischen Verhältnisses in den Jahren 1924–1925; 2. Horthys Entwurf einer Denkschrift für einen internationalen Zusammenschluss gegen die Sowjetunion 1932; 3. Aufnahme diplomatischer Beziehungen zwischen Ungarn und der Sowjetunion.

Die Schlussfolgerung der Studie lautet, dass die geopolitischen Perspektiven des Staatsoberhauptes Miklós Horthy realistisch waren. Seinen Standpunkt – und dessen Veränderungen – bezüglich der sowjetischen Staatlichkeit beziehungsweise der Regelung des ungarisch–sowjetischen bilateralen Verhältnisses – beeinflussten in seinem Fall nicht ausschließlich eine emotionale Haltung oder eine Art „eingefleischter“ oder „besessener“ Antikommunismus, sondern auch die Tektonik der internationalen Prozesse, die er in der Regel zu verstehen und daraus Konsequenzen zu ziehen bemüht war.